

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«МАКРОЕКОНОМІКА»**

(для здобувачів першого рівня вищої освіти, що навчаються за спеціальностями 051 «Економіка», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»)

(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
економіки і підприємництва
Протокол №9 від 11.03.2021 р.

Севєродонецьк 2021

УДК 330.101.541

Конспект лекцій з дисципліни «Макроекономіка» (для здобувачів першого рівня вищої освіти, що навчаються за спеціальностями 051 «Економіка», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг») (Електронне видання) / Уклад.: Н.В. Швець, О.О. Хандій, Я.В. Бурко – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – 102с.

Викладені основні теоретичні положення макроекономіки, методика дослідження макроекономічних проблем, розглянуті взаємозв'язки між різними макроекономічними показниками, економічними явищами та процесами.

Укладачі	Н.В. Швець, к.е.н., доц. О.О. Хандій, д.е.н., доц. Я.В. Бурко, к.е.н., доц.
Рецензент	Г.В. Пчелинська, к.е.н., доц.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМА 1. МАКРОЕКОНОМІКА ЯК НАУКА.....	5
ТЕМА 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ.....	12
ТЕМА 3. ТОВАРНИЙ РИНОК.....	28
ТЕМА 4. СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	35
ТЕМА 5. ПРИВАТНІ ІНВЕСТИЦІЇ.....	45
ТЕМА 6. СУКУПНІ ВИТРАТИ ТА ОБСЯГ ВИРОБНИЦТВА.....	50
ТЕМА 7. ГРОШОВИЙ РИНОК.....	56
ТЕМА 8. РИНОК ПРАЦІ.....	64
ТЕМА 9. ІНФЛЯЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ.....	74
ТЕМА 10. ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА.....	82
ТЕМА 11. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	90
ТЕМА 12. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	96

ВСТУП

«Макроекономіка» – це одна з навчальних дисциплін, що передбачена програмою професійної підготовки здобувачів, які навчаються за економічним напрямком. Дана дисципліна є загальноекономічним курсом і дає базові знання для наступного вивчення спеціальних дисциплін.

Мета викладання дисципліни полягає у формуванні на підставі базових макроекономічних теорій системи знань про функціонування національної економіки в умовах ринкових відносин.

Завдання дисципліни – вивчення основних теоретичних положень макроекономічної науки та набуття вмінь аналізувати стан економіки країни й оцінювати наслідки впливу на нього внутрішніх і зовнішніх факторів.

Предмет дисципліни – механізм функціонування національної економіки на основі поєднання ринкового саморегулювання та державного впливу на економічні процеси.

У результаті вивчення даного курсу здобувачі повинні:

- знати: основні категорії макроекономіки, показники стану економіки країни та методи їхнього розрахунку; теоретичні основи функціонування товарного, грошового ринків; складові попиту та пропозиції на макrorівні, фактори впливу та закономірності їхньої зміни; механізми збалансування попиту та пропозиції на макrorівні; причини і наслідки мультиплікаційних ефектів в економіці; сутність основних макроекономічних проблем будь-якої країни: економічне зростання, зайнятість, інфляція; складові елементи економічної політики держави;

- уміти: розраховувати та оцінювати основні макроекономічні показники; аналізувати макроекономічну ситуацію, яка склалася в певний момент часу, керуючись сучасними макроекономічними теоріями; передбачати зміни в економіці країни внаслідок використання державою інструментів фіскальної, монетарної та зовнішньоекономічної політики.

ТЕМА 1. МАКРОЕКОНОМІКА ЯК НАУКА

1. Предмет та метод макроекономіки
2. Макроекономічні моделі
3. Основні проблеми економічної організації суспільства

Макроекономіка – галузь економічної науки, яка вивчає функціонування економіки в цілому з погляду забезпечення умов стійкого економічного зростання, повної зайнятості ресурсів, мінімізації рівня інфляції та рівноваги платіжного балансу.

В економічній теорії розрізняють **позитивну та нормативну** макроекономіку.

Позитивна макроекономіка вивчає реальні макроекономічні явища та їхні взаємозв'язки. Тобто констатує факти, залежності між ними і не використовує суб'єктивні судження. Позитивні твердження мають описовий характер. Наприклад, рівень безробіття становить 10%.

Нормативна макроекономіка визначає цілі економічного розвитку, бажані або небажані умови (аспекти) для економіки та доцільний її стан. Нормативна економіка має рекомендаційний характер. Наприклад, інфляцію потрібно зменшити.

В основі макроекономіки лежать мікроекономічні явища та процеси. А це означає, що:

- макроекономічні показники є результатом зведення показників економічної діяльності окремих домогосподарств та господарюючих суб'єктів;
- макроекономічні закономірності відображають тенденції масової поведінки на мікрорівні;
- при побудові макроекономічних моделей виходять із припущення про те, що домогосподарства та фірми приймають оптимальні мікроекономічні рішення;
- макроекономічні процеси є результатом взаємодії економічних агентів та економічної політики держави.

Предметом макроекономіки є сім ключових проблем, які вона вивчає. До них відносять:

- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- зайнятість (безробіття);
- інфляцію;
- економічне зростання;
- економічний цикл;
- макроекономічну політику держави;

- макроекономічні процеси відкритої економіки (торговельний баланс, платіжний баланс, валютні курси).

Макроекономічна наука досліджує вище перераховані проблеми з метою визначення напрямків розвитку економіки країни та засобів досягнення основних макроекономічних цілей, які полягають у наступному:

1. Забезпечення ефективності виробництва та використання ресурсів.
2. Забезпечення стабільного зростання обсягів виробництва в економіці.
3. Забезпечення повної зайнятості населення.
4. Забезпечення стабільного рівня цін.
5. Підтримка зовнішньоторговельного балансу.

Реалізовувати ті або інші макроекономічні цілі дозволяють певні важелі, які впливають на макроекономічний механізм.

Виділяють три основних типів важелів (або макроекономічних інструментів):

Фіскальна (бюджетно-податкова) політика – це політика впливу на економічні процеси за допомогою бюджетного механізму: з однієї сторони податки, з іншого боку – державні витрати.

Монетарна (кредитно-грошова) політика – політика впливу на економічний механізм через регулювання величини грошової маси.

Зовнішньоекономічна політика – це політика впливу на економічні процеси шляхом регулювання механізму зовнішньоекономічних зв'язків.

На відміну від мікроекономіки макроекономіка використовує для аналізу процесів агреговані величини (параметри).

Агреговані параметри – це сукупність специфічних економічних одиниць, що розглядаються як єдине ціле. Наприклад, ВВП, сукупний попит, середній рівень цін тощо.

Методологія вивчення економіки, як і методології вивчення інших наук, розробляє теорію, накопичує фактичні дані, а потім аналізує їх з метою підтвердження або спростування запропонованої наукової гіпотези. Основні знаряддя економістів – теорія та спостереження. Однак головною відмінністю економіки від точних наук є те, що практично неможливо провести досліди, які підтвердили би або спростували розроблену теорію. Економічний аналіз оперує даними, які надає дійсність.

Основними методами економічної теорії й, відповідно, макроекономіки є: аналіз і синтез, індукція й дедукція, наукове абстрагування, моделювання.

Аналіз – розділення у думці об'єктів дослідження на складові частини з метою виявлення ролі окремого елемента в досліджуваному явищі.

Синтез – з'єднання у думці складових частин у єдине ціле з метою виявлення взаємозв'язку окремих елементів у досліджуваному явищі.

Індукція й дедукція - два способи складання гіпотез.

Індукція – дослідження ведеться від окремого до загального, від вивчення окремих фактів до узагальнень, від причин до результатів.

Дедукція – це такий спосіб, коли дослідження здійснюється від загальних фактів до часткових, від результатів до причин.

Наукове абстрагування. При виявленні загальних закономірностей розвитку економічних відносин учені оперують категоріями - термінами, які описують ці закономірності. Оскільки реальні відносини досить різноманітні й складні, необхідно зосередити увагу на істотних явищах, властивому значному числу досліджуваних об'єктів і не враховувати (абстрагуватися) другорядні. Таким чином, процес виявлення закономірностей неминуче пов'язаний з абстрагуванням. Це може досягатися шляхом застосування математико-статистичних методів досліджень або чіткого опису умов абстрагування (обмежень). В макроекономічній теорії найбільш часто зустрічається обмеження "за інших рівних умов". Тому всі економічні категорії, всі виявлені закономірності абстрактні.

Одним із найбільш поширених методів, що використовуються при проведенні макроекономічних досліджень є моделювання, тобто розробка макроекономічних моделей.

Макроекономічні моделі – це формалізований (логічно, графічно, алгебраїчно) опис різноманітних економічних явищ та процесів з метою виявлення функціональних взаємозв'язків між ними.

Люба модель (теорія, рівняння, графік тощо) є спрощеним, абстрактним відображенням дійсності. Це пояснюється тим, що уся різноманітність конкретних деталей не може водночас бути прийнятою до уваги при проведенні дослідження. Тому жодна макроекономічна модель не є абсолютною та всеохоплюючою. Вона не дає єдино правильні відповіді, адресовані конкретним країнам у конкретний період часу. Однак за допомогою таких узагальнених моделей визначається комплекс альтернативних засобів управління динамікою **внутрішніх (ендогенних) економічних змінних**, імовірні значення

яких виявляють у результаті рішення моделі. У якості таких змінних можуть бути: рівень зайнятості, випуску, інфляції, інвестицій, відсоткових ставок, валютного курсу тощо. До **зовнішніх (екзогенних) змінних** відносять змінні, які визначаються поза моделлю, в основному це інструменти фінансової та монетарної політики держави.

Макроекономічні моделі класифікують за різними критеріями, залежно від поставлених завдань. Основні критерії та типи моделей наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Типи макроекономічних моделей

Критерії класифікації макроекономічних моделей	Типи моделей
1. За способом відображення досліджуваного об'єкта	Логічні Табличні Графічні Економіко-математичні
2. За тривалістю періоду, що підлягає дослідженню	Короткострокового періоду Довгострокового періоду
3. За ступенем відкритості економічної системи іншому світові	Закриті (не враховують сектор «закордон») Відкриті (враховують сектор «закордон»)
4. За повнотою охоплення моделлю економічних суб'єктів	Прості (охоплюють сектор домогосподарств та підприємницький сектор) Повні (охоплюють, крім названих вище, державний сектор)
5. За характером відображення фактора часу	Статичні (фіксують економічний процес на початку та в кінці періоду, не відображаючи переходу від одного стану до іншого) Динамічні (відображають економічний процес у часі)

Продовження табл. 1

Критерії класифікації макроекономічних моделей	Типи моделей
6. Залежно від припущення, на якому ґрунтується модель	Рівноважні (природна властивість системи полягає у рівновазі) Нерівноважні (рівновага не є природною властивістю системи) Структуралістські (рівновага є результатом перерозподілу доходів)
7. За метою дослідження	Пояснювальні (прагнуть пояснити наявну ситуацію в економіці) Прогностичні (прагнуть передбачити явище чи процес у майбутньому) Управлінські (виявляють засоби досягнення поставленої мети)

Забезпечена за допомогою моделей багатоваріантність засобів вирішення економічних проблем дозволяє добиватися потрібної альтернативності та гнучкості макроекономічної політики. Використання макроекономічних моделей дає можливість оптимізувати сполучення інструментів бюджетно-податкової, кредитно-грошової, валютної та зовнішньоторговельної політики, успішно координувати міри уряду та Національного Банку країни щодо управління циклічними коливаннями економіки.

Будь яке макроекономічне дослідження обов'язково стикається з основною економічною проблемою суспільства – суперечністю між необмеженими людськими потребами та обмеженими ресурсами, які використовуються для задоволення цих потреб.

Не існує об'єктивних обмежень людським потребам. В економічній теорії розглядаються потреби приватних осіб і потреби фірм - виробників, специфічні потреби громадських організацій. Засобами задоволення потреб є товари і послуги, для виробництва яких потрібні ресурси.

До ресурсів традиційно в економічній теорії відносять:

- Капіталовкладення.
- Працю.
- Землю.
- Підприємницьку спроможність.
- Інформацію.

Усі ресурси є обмеженими й тому платними.

Існують абсолютні й відносні обмеження використання ресурсів. До першого відносять: абсолютні наявні обсяги ресурсів. До другого: рівень технології видобутку природних ресурсів і виробництва товарів, соціальний уклад. Відносні обмеження найчастіше визначаються в законодавчому порядку.

Таким чином, суспільство, стикаючись із протиріччям між зростаючими людськими потребами в різноманітних благах і обмежених ресурсах для їхнього задоволення, вирішує наступні основні проблеми економічної організації.

Ефективність використання ресурсів. Ефективність економіки полягає у використанні суспільством обмежених ресурсів з максимальним результатом. Категорія ефективності відображає зв'язок між кількістю ресурсів, які застосовуються в процесі виробництва й отриманими в результаті цього процесу товарами й послугами. Показники ефективності завжди відносні, вони підлягають оцінці в порівнянні.

Проблема повної зайнятості. Під повною зайнятістю розуміється використання всіх наявних ресурсів у процесі виробництва благ.

Повний обсяг виробництва – це такий обсяг виробництва, що може бути отриманий при ефективному використанні наявних ресурсів.

Проблема економічного вибору. Суспільство змушене ухвалювати рішення щодо розподілу ресурсів при виробництві товарів і послуг з метою забезпечення максимально можливого задоволення своїх потреб. Теоретично, це питання вирішується за допомогою кривої виробничих можливостей.

На рішення проблем економічної організації суспільства істотно впливає тип економічної системи, який характеризує економіку даної країни. Існує три типи таких систем: командна, ринкова та змішана.

У командній економіці на перше місце ставиться централізоване планування. Держава вирішує, що, як і для кого виробляти, розподіляє ресурси між галузями. У такій економіці ефективний розподіл ресурсів є неможливим. Тому суто командних економік не існує.

У ринковому господарстві економічний вибір визначає ринок винятково за допомогою своїх механізмів. У сучасних умовах суто ринкових економік також не існує. Держава втручається в діяльність ринків багатьма способами і з різних причин. Тому в усіх країнах існують змішані економічні системи. У змішаній економіці поєднується ринкові відносини та централізовані рішення.

Запитання для самоконтролю

1. Що вивчає макроекономіка?
2. Що є предметом макроекономіки?
3. У чому полягають позитивна та нормативна функції макроекономіки?
4. Назвіть основні цілі економічної політики держави?
5. Що відносять до макроекономічних інструментів?
6. Що таке агреговані параметри?
7. Які основні методи використовує макроекономіка?
8. Що таке макроекономічні моделі?
9. Які існують типи макроекономічних моделей?
10. У чому полягають основні проблеми економічної організації суспільства?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 15-21.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.7-27.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.132-150.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.8-19.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 4-9.
6. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.14-36.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.16-20.
8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С.257-259.

ТЕМА 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

1. Економічний кругообіг
2. Система національних рахунків
3. Валовий внутрішній продукт, методи його підрахунку та показники доходу
4. Номінальний, реальний ВВП та індекси цін

Функціонування національної економіки можна представити у вигляді замкнутих грошових потоків, що виникли між макроекономічними суб'єктами в ході виробництва, розподілу й споживання матеріальних благ і послуг, тобто у вигляді **економічного кругообігу**.

Фундаментальним поняттям економічного кругообігу є **бюджет**. Оскільки в ринковій економіці видаток одного суб'єкта стає доходом іншого, і навпаки, тому всі бюджети виявляються взаємозалежними й в економічній системі утворюється кругообіг коштів.

Економічний кругообіг – це сукупність бюджетів економічних суб'єктів у їхньому взаємозв'язку.

З макроекономічної точки зору народне господарство складається із чотирьох макроекономічних суб'єктів:

сектора домашніх господарств, що формує пропозицію робочої сили й попит на блага, споживає частину одержуваного доходу, а іншу його частину заощаджує. Домашні господарства прагнуть максимізувати корисність, тобто домогтися максимального споживання при мінімумі витрат;

підприємницького сектора (фірми) – сукупності всіх фірм у країні, які пред'являють попит на фактори виробництва, створюють пропозицію благ і здійснюють інвестування. У своїй діяльності підприємницький сектор, як правило, прагне максимізувати прибуток;

державного сектора, що створює такі специфічні блага, як безпека, наука, послуги інфраструктур. Держсектор, як правило, не переслідує мети максимізації прибутку, а створює умови для оптимального функціонування народного господарства. При цьому як макроекономічний суб'єкт держава виробляє і закуповує блага, стягує податки, виплачує трансферти, формує пропозицію грошей;

сектор закордону представляє собою сукупність економічних суб'єктів за кордоном та іноземні інститути в країні. Сектор закордону досліджується головним чином для визначення стану платіжного балансу і валютного курсу.

В економічній теорії розглядаються три моделі кругообігу:

- замкнута модель без участі держави;

- замкнена модель за участю держави;
- повна модель, тобто відкрита модель із залученням сектора закордону.

Кругообіг може бути представлений чотирма способами.

Перший спосіб – діаграмою (графічний). Використання графічного способу показано на прикладі найпростішої моделі - замкритої моделі без участі держави (рис.1).

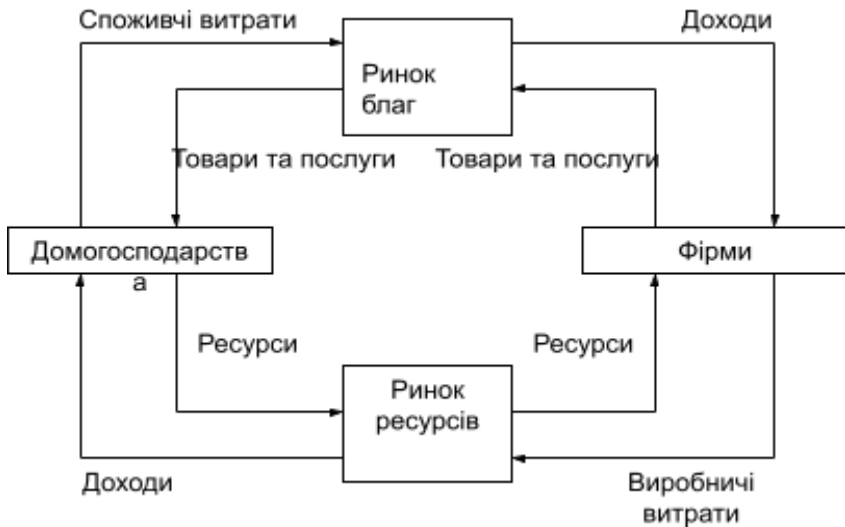

Рис. 1. Модель економічного кругообігу

Дана модель містить тільки два сектори – домогосподарства і фірми та два види ринків – ринок благ і ринок ресурсів. На ринку благ домогосподарства купують необхідні їм товари і послуги у фірм. На ринку ресурсів, навпаки, фірми купують у домогосподарств необхідні їм ресурси: капітал, робочу силу, природні ресурси для здійснення виробничого процесу. Економічна система є замкненою. У даній моделі наявні два види потоків: «доходи-витрати» та «ресурси-товари й послуги». Вони здійснюються одночасно у протилежних напрямках і постійно повторюються. У результаті взаємодії двох ринків відбувається кругообіг, а між самими ринками досягається рівновага. Отже, сумарна величина витрат одних суб'єктів макроекономіки дорівнює сумарній величині доходів інших.

Другий спосіб – табличний (матричний). Даний спосіб передбачає побудову таблиці, графи якої розкривають потоки доходів до кожного суб'єкта, рядки - потоки їх видатків (див. табл.2). Різниця між доходами й видатками показує, як у поточному періоді змінилося майно суб'єкта.

Таблиця 2

Матриця економічного кругообігу

До Від	домашніх господарств	фірм	держави	закор-дон у	сектору майна
домашніх госпо-дарст в	-	Оплата благ	Прямі податки	Переказ частини доходів	Заощад-жен ня
фірм	Оплата ресурсів	-	Прямі й непрямі податки	Оплата імпорту	Нерозпод. прибуток, амортизація
держави	Трансферні платежі, оплата ресурсів	Оплата благ субвенцій	-	Економ. допомога	Надлишок бюджету
закордону	Перекази	Оплата експорту	Економ. допомога	-	Дефіцит торгове-льн ого балансу
сектора майна	Споживання частини майна	Валові інвестиції	Дефіцит держ. бюджету	Надлишок торговель -ного балансу	-

Крім чотирьох вже відомих макроекономічних суб'єктів у табличному способі представлення кругообігу з'являється ще один додатковий - сектор майна.

«Сектор майна» є абстрактною категорією: своєрідною «скарбничкою суспільства», де акумулюються заощадження всіх секторів, а також амортизаційні відрахування.

Останні два способи ілюстрації економічного кругообігу – це за допомогою рівнянь та бухгалтерських рахунків.

Якщо ввести позначення для кожного виду доходу й видатку, то можна скласти бюджетні рівняння для макроекономічних суб'єктів, наприклад:

$$\begin{aligned} &\text{домашні господарства} - Y = C + T + S, \\ &\text{де } Y - \text{доходи сектора;} \end{aligned}$$

С - споживання;
Т - податки;
S - заощадження.

Уявлення економічного кругообігу за допомогою бухгалтерських рахунків складає суть системи національного рахівництва.

Система національних рахунків — це сукупність взаємопов'язаних показників і класифікацій, які використовують для опису та аналізу результатів економічного розвитку країни. Система національних рахунків (СНР) послідовно описує найважливіші процеси і явища економіки: 1) виробництво; 2) дохід; 3) споживання; 4) нагромадження капіталу; 5) фінанси. СНР відображає взаємозв'язок між випуском продукції, доходами та витратами.

Систему національних рахунків застосовують практично в усіх країнах світу. Нею описують валовий внутрішній продукт на всіх стадіях його руху: виробництво, розподіл, перерозподіл і кінцеве використання.

У 1926 р. в СРСР був опублікований перший баланс народного господарства за 1923-1924 рр., розроблений Центральним Статистичним Управлінням під керівництвом П. І. Попова. Це були перші у світі офіційні розрахунки макроекономічних показників. Баланс народного господарства поділяв суспільне виробництво на дві сфери: виробничу та невиробничу. СНР була започаткована в кінці 20-х — на початку 30-х років XIX ст., коли в економіці панувала Велика депресія (1929-1933). Перші розрахунки національного доходу провели у США в 1932 р. американці Д. Кларк, М. Джилберт та С. Кузнець, лауреат Нобелівської премії з економіки, яку він одержав у 1972 р., котрого вважають творцем сучасної системи національного рахівництва.

Перша стандартна версія СНР були розроблена статистичною комісією ООН та прийнята країнами світу у 1953 р. Нова (остання) версія СНР, яка є міжнародним стандартом, застосовується у всесвітній практиці з 1993 р.

До основних категорій системи національних рахунків належать: інституційна одиниця, економічна операція та резидент.

Інституційна одиниця — це економічна одиниця, яка є юридичною особою, веде повний набір бухгалтерської звітності та характеризується єдністю поведінки і самостійністю у прийнятті рішень у сфері основної діяльності. Інституційна одиниця є базовою одиницею обліку в СНР.

У системі національних рахунків здійснюються економічні операції трьох видів: операції з продуктами і послугами, розподільчі та фінансові.

Резидентами країни вважаються особи або організації, центр інтересів яких зосереджується на території цієї країни.

Резидентів поділяють на: резиденти-особи та резиденти-підприємства.

В Україні національні рахунки розробляються Державним комітетом статистики за міжнародним стандартом СНР ООН з 1993 р. У СНР використовують різні групування таких економічних категорій.

Відповідно до міжнародних стандартів система національних рахунків поділена на шість секторів:

1)**нефінансові корпорації**, тобто усі підприємства, які виробляють товари та надають послуги з реалізації їх на ринку;

2)**фінансові корпорації** — установи, які здійснюють фінансові операції: випуск та розподіл фінансових коштів, випуск та реалізацію цінних паперів, надання кредитів (банки, страхові компанії та ін.);

3)**сектор загального державного управління** (державні установи та організації, тобто інституційні одиниці, які утримуються за рахунок державного бюджету);

4)**сектор домашніх господарств**, до якого належать домогосподарства, які споживають товари і послуги і можуть виробляти продукти для власного споживання;

5)**сектор некомерційних організацій**, які обслуговують домашні господарства (інституційні одиниці, що надають неринкові послуги домашнім господарствам);

6)**сектор зовнішньоекономічних зв'язків**.

Сукупність інституційних одиниць з однорідним виробництвом називають галуззю.

Групування за галузями в СНР здійснюється таким чином:

1) промисловість; 2) будівництво; 3) сільське, лісове, рибне господарства; 4) транспорт та зв'язок; 5) торгівля, заготівля, матеріально-технічне постачання та збут; 6) інші галузі матеріального виробництва; 7) галузі сфери нематеріального виробництва. Крім основних галузей, згідно з міжнародною класифікацією, виділяють близько ста підгалузей.

СНР охоплює як галузі, що виробляють матеріальні блага, так і галузі, що надають послуги (галузі науки, освіти, мистецтва, культури, охорони здоров'я, державного управління, фінанси, страхування, житлово-комунальне господарство тощо). Вона не залишає поза увагою й економічну діяльність домогосподарств, але з певними

обмеженнями. Наприклад, якщо догляд за будинком та подвір'ям, виховання дітей та догляд за ними чи особами похилого віку здійснює офіційно наймана прислуга, то її діяльність враховується при підрахунку валового внутрішнього продукту та національного доходу. Якщо ці види діяльності виконують самі члени домогосподарств – не враховуються.

СНР охоплює і тіньову економіку, але оскільки її обсяги обчислюють опосередкованим шляхом і держави погоджуються на оприлюднення інформації про тіньовий сектор, що виробляє незаборонені законом товари і послуги, але уникають висвітлення інформації про виробництво заборонених законом товарів та послуг (нелегальне виробництво і торгівля зброєю, торгівля живим товаром та органами людей, наркобізнес тощо), то це дає змогу зменшити похибки підрахунку макроекономічних показників, але не дає змоги їх уникнути.

Основні види економічної діяльності, що відображаються в СНР, наведені в табл. 3

Таблиця 3

Класифікація видів економічної діяльності

№зп	Види економічної діяльності
1	Виробництво товарів для власного споживання, продажу та нагромадження
2	Виробництво не фінансових послуг для реалізації
3	Діяльність фінансових установ (банків, страхових компаній і т. ін..)
4	Діяльність органів державного управління, що надають неринкові послуги (суспільні блага) для сумісного користування та окремим домогосподарствам або їх групам для індивідуального користування

Продовження табл. 3

№зп	Види економічної діяльності
5	Діяльність некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства (партійні, профспілкові та громадські організації)
6	Діяльність домашньої найманої прислуги (наймані няні, кухарі, пралі, садівники, прибиральниці, шофери й т. ін.)

7	Житлові послуги, що надаються домовласниками будинків і квартир для власного споживання
---	---

Слід зазначити, що умовна оцінка житлових послуг, які надаються домовласниками самим собі, здійснюється за допомогою ставок квартирної плати за аналогічні будинки і квартири. Такий підхід нівелює вплив зміни частки орендованого житла на загальний обсяг національного доходу.

Окрім зазначеного вище, сучасна СНР ґрунтується на концепції первинних доходів, яка виходить із того, що органи державного управління по суті є фактором виробництва.

Первинні доходи, згідно з цією концепцією, - це доходи, які отримують суб'єкти економіки в процесі первинного розподілу створеної вартості.

У табл. 4 відображено структуру суб'єктів, що отримують первинні доходи та форми доходів.

Таблиця 4

Форми первинних доходів та суб'єкти, що їх отримують

№зп	Отримувачі первинних доходів	Форми доходів
1	Підприємства і корпорації	Прибуток
2	Власники землі і капіталу	Орендна плата, рента, процент
3	Наймані працівники домогосподарств	Заробітна плата
4	Органи державного управління	Податки на виробництво та імпорт

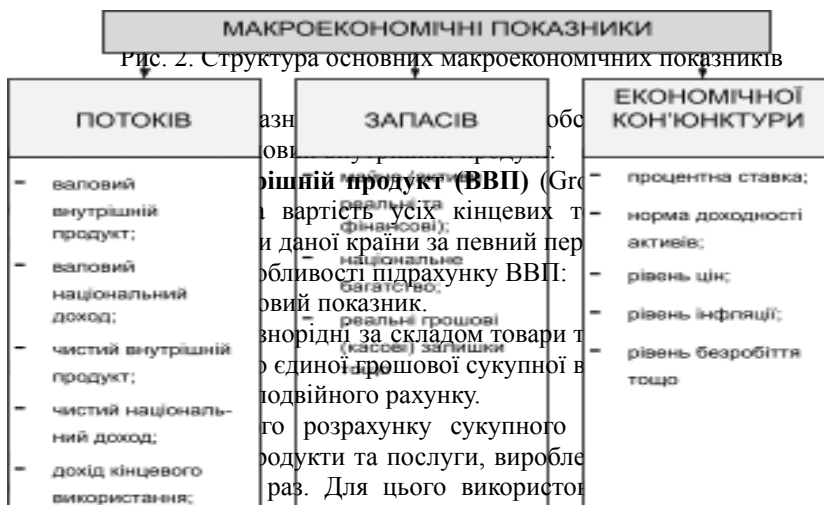
Економічні операції в СНР об'єднуються у рахунки. Згідно з принципом подвійного запису кожна економічна операція відбивається у рахунках двічі: у ресурсах (дебет) та у використанні (кредит). Сукупність двосторонніх рахунків утворює балансову таблицю. Відповідно до Міжнародних стандартів існує десять рахунків. В Україні поки що діючими вважають шість: 1) рахунок товарів і послуг; 2) рахунок виробництва; 3) рахунок утворення доходу; 4) рахунок розподілу доходу; 5) рахунок використання доходу; 6) рахунок капіталу.

Макроекономічні показники в СНР умовно поділяються на три групи: **потокові, запасів та економічної кон'юнктури**.

Потокові показники відображають передачу цінностей одними суб'єктами економічної діяльності іншим. Вони вимірюються за певний проміжок часу.

Показники запасів – це економічні змінні, які відображають нагромадження та використання цінностей економічними суб'єктами. Вони визначаються на певну дату.

Показники економічної кон'юнктури – це змінні, пов'язані з коливаннями ділової активності. Описана вище класифікація макроекономічних показників зображена на рис. 2

обсягу вироблених товарів і послуг на кінцеві та проміжні.

Кінцевими товарами та послугами є ті з них, які використовуються для кінцевого споживання, накопичення та експорту.

Вартість **проміжних** товарів та послуг, використаних у процесі виробництва (сировина, матеріали, томливо, енергія, транспортні послуги оптової торгівлі, рекламних агентств тощо) не включається до ВВП. У протилежному випадку буде матиме місце подвійний рахунок, тому що вартість проміжних продуктів входить до складу вартості кінцевих товарів та послуг.

3. Показник ВВП виключає невиробничі угоди.

Розрізняють два типи невиробничих угод: 1) фінансові угоди; 2) продаж уживаних товарів. Фінансові угоди: 1) трансфертні видатки; 2) приватні трансфертні платежі; 3) купівля-продаж цінних паперів (акцій, облігацій, сертифікатів тощо). До трансфертних видатків державного бюджету належать видатки з соціального страхування, зокрема допомога безробітним, пенсія ветеранам тощо. Характерним є

те, що трансфери не створюють поточного обсягу виробництва. Що ж до продажів уживаних товарів, то ці продажі виключаються з підрахунку ВВП, оскільки не відображають поточного виробництва і містять подвійний рахунок.

Циклічні сезонні коливання реального ВВП не впливають на сумарний показник ВВП. Обсяг виробництва в економіці країни зростає упродовж року, тобто досягає найменшого значення на початку, а найбільшого — наприкінці року. Причини сезонних коливань пов'язані з природними умовами (наприклад, будівельні роботи найінтенсивніше проводять улітку), з періодом літніх відпусток (зростають платні послуги населенню), зі святами (зростає закупівля товарів).

Показник ВВП розраховується трьома **методами**: 1) виробничим (за доданою вартістю); 2) методом кінцевого використання (за витратами); 3) розподільчим (за доходами).

Розрахунок ВВП **виробничим методом** підсумовує додану вартість, створену всіма галузями економіки під час виробництва товарів та послуг.

Стадія **виробництва** характеризується показниками: 1) випуску; 2) проміжного споживання; 3) доданої вартості.

Випуск — вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів у звітному періоді. **Проміжне споживання** — витрати на товари, матеріальні та нематеріальні послуги, використані економічними (інституційними) одиницями для виробничих потреб. **Додана вартість** — ринкова ціна обсягу продукції, виробленої фірмою, мінус вартість спожитої сировини та матеріалів, які придбані у постачальників.

В Україні найбільш доступною та оперативною інформацією є дані про виробництво товарів та послуг, які збирає Державний комітет статистики за допомогою статистичної звітності підприємств. Тому основним методом є виробничий метод. Система національних рахунків в Україні передбачає підрахунок ВВП цим методом за формулою:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{валовий} & & \text{валова} & & & & \\ \text{внутрішній} & = & \text{додана} & + & \text{податки} & - & \text{субсидії на} \\ \text{продукт} & & \text{вартість} & & \text{на} & & \text{продукти} \\ & & \text{усіх} & & \text{продукти} & & \\ & & \text{галузей} & & & & \end{array}$$

Розрахунок ВВП **методом кінцевого використання** (витратний метод) здійснюється підсумовуванням витрат усіх економічних

одиниць, які використовують ВВП, — домогосподарств, фірм, держав та іноземців. Отже, ВВП за методом кінцевого використання — це сукупна вартість усіх товарів і послуг, необхідна для того, щоб викупити на ринку весь обсяг виробництва:

$$Y = C + I + G + X_n$$

Наведене рівняння ВВП називають **основною макроекономічною тотожністю**.

Розглянемо показники, що входять до даного рівняння.

C — споживання (**Consumption**), або кінцеві споживчі витрати домо-господарств на товари і послуги (за винятком витрат на придбання житла): витрати домогосподарств на предмети тривалого користування (автомобілі, телевізори...), товари поточного використання (хліб, молоко...), споживчі витрати на послуги (лікарів, перукарів...);

I — інвестиції (**Investment**), або валові приватні внутрішні інвестиції. До валових приватних внутрішніх інвестицій відносяться витрати фірм на будівництво будівель і споруд, у тому числі житлове будівництво; витрати домогосподарств на придбання житла, обладнання, машин, механізмів, нових технологій, амортизація, амортизаційні відрахування, зміна товарно-матеріальних запасів (зріст запасів враховується зі знаком «+», зменшення — зі знаком «-»).

Щорічні відрахування, які показують обсяг капіталу, котрий споживається в ході виробництва в окремі роки, називають **амортизацією**.

Валові приватні внутрішні інвестиції включають виробництво усіх інвестиційних товарів, призначених для заміщення машин, обладнання і споруд, які споживані в ході виробництва у поточному році, та будь-які чисті додавання до обсягу капіталу в економіці. Отже, валові інвестиції включають суму заміщення (амортизацію), і чисті інвестицій.

Термін "чисті приватні внутрішні інвестиції" вживають для характеристики доданих інвестицій (на збільшення основного капіталу), що мали місце протягом поточного року.

Співвідношення валових інвестицій і амортизації є індикатором стану економіки: піднесення, застій або спад.

1. Зростаюча економіка. Якщо валові інвестиції перевищують амортизацію, економіка перебуває на піднесенні, її виробничі потужності (обсяг капіталу) зростають. У зростаючій економіці чисті інвестиції є величиною позитивною. За рік споживається менше капіталу, ніж виробляється.

2. Статична (застійна) економіка. Валові інвестиції дорівнюють амортизації, або чисті інвестиції дорівнюють нулю. Це означає, що економіка перебуває у стані спокою. В економіці виробляється стільки капіталу, скільки необхідно, щоб компенсувати те, що спожито під час виробництва ВВП поточного року.

3. Спадна (стагнаційна) економіка. Якщо валові інвестиції менші, ніж амортизація. Це означає, що в економіці за рік споживається більше капіталу, ніж виробляється. За спадної економіки, або такої, що перебуває у стані рецесії, чисті інвестиції матимуть негативний знак. А в економіці відбудеться зменшення інвестицій, або деінвестування.

G — державні закупівлі (Government) товарів та послуг органів влади на утримання армії, апарату управління, виплату заробітної плати працівникам державного сектору за відрахуванням трансфертів;

X_n — чистий експорт (Net Export). Це величина, на яку зарубіжні витрати на вітчизняні товари і послуги перевищують вітчизняні витрати на іноземні товари і послуги:

$$X_n = X - M,$$

де **X** — експорт товарів та послуг;

M — імпорт товарів та послуг.

Відповідно метода кінцевого використання (витратний метод) ВВП вимірюється як сума кінцевого попиту на продукцію. Продукція, вироблена в економіці, може бути використана для споживання домашніми господарствами (C), державою (G), на інвестиції (I) або на чистий експорт (X_n).

У системі національних рахунків, що діє в Україні при підрахунку ВВП за методом кінцевого використання крім вказаних компонентів також враховують:

- кінцеві споживчі витрати некомерційних організацій (профспілок, потиличних партій, наукових товариств, релігійних організацій, спортивних клубів, благодійних організацій тощо), головною функцією яких є обслуговування домашніх господарств;

- у склад інвестиційних витрат входить придбання цінностей за винятком їхнього вибуття, тобто чисте придбання цінностей. Це предмети, які служать не для виробничих, або споживчих цілей, а для збереження вартості. Сюди відносять: коштовні метали та каміння, антикваріат, ювелірні вироби тощо.

У межах **розподільчого (дохідного) методу** ВВП визначається як сума первинних доходів, створених резидентами країни за рік.

Розрахунок ВВП розподільчим (дохідним) методом, який базується на американській практиці (розглядається в багатьох

навчальних посібниках з економічної теорії) підсумовує усі види факторних доходів (фактори виробництва: праця і капітал, які беруть участь у виробничому процесі), а також включає два компоненти (амортизаційні витрати і непрямі податки на бізнес), які не є доходами.

ВВП має такі складові:

1. Амортизаційні витрати.

2. Чисті непрямі податки на бізнес = повні непрямі податки на бізнес - субсидії.

Фірми розглядають ці податки як витрати виробництва і тому додають їх до цін на продукти. До непрямих податків на бізнес належать податок на додану вартість, акцизи, мито, ліцензійні платежі.

3. Заробітна плата, внески підприємств на соціальне страхування та у різні фонди.

4. Рентні платежі — прибуток (дохід), що отримують власники нерухомості, включаючи приписану (умовно нараховану) ренту за проживання у власних будинках. Приписана вартість — вартість товарів та послуг, які не продаються на ринку і не мають ринкової ціни. Рента виплачується в ході подальшого розподілу первинних доходів.

5. Чисті відсотки — різниця між відсотковими платежами фірм іншим секторам економіки та відсотковими платежами, що їх фірми отримали від інших секторів.

6. Дохід від власності — чистий прибуток підприємств, які перебувають у приватній власності.

7. Прибуток корпорацій — податок на прибуток корпорацій, що його одержує уряд, дивіденди акціонерам, нерозподілений прибуток корпорацій.

Ці нерозподілені доходи корпорацій поряд із відрахуваннями на відновлення споживаного капіталу інвестуються або зразу, або в майбутньому на створення нових підприємств і закупівлю обладнання.

У національних рахунках України підрахунок ВВП розподільчим методом охоплює такі економічні категорії:

- оплата праці найманих працівників (заробітна плата, премії, доплати, надбавки, які нараховані до виплати податків та інших утримань, а також відрахування роботодавців на соціальне страхування;

- податки на виробництво та імпорт за винятком субсидій (чисті непрямі податки), куди включають ПДВ, акцизи, податки на продажі, податки на землю та ін.;

- валовий прибуток та валові змішані доходи, або чистий прибуток та чисті змішані доходи плюс споживання основного капіталу (амортизація).

Валовий прибуток та валові змішані доходи –це частина валової доданої вартості, яка залишилась у виробників після оплати праці найманих працівників та сплати податків на виробництво та імпорту.

Змішані доходи – доходи некорпоративних підприємств, які належать домогосподарствам (дрібні магазини, ферми, фірми та ін.). В таких підприємствах використовують працю самих власників або членів їх сімей, тому дохід таких підприємств містить елемент оплати праці, який не може бути відділено від доходу власника (підприємця).

Слід відзначити, що розглянуті три метода підрахунку ВВП повинні привести до однакового результату.

Крім ВВП існують інші макроекономічні показники.

Для обліку всіх первинних доходів, які отримані резидентами даної країни у зв'язку з їх участю в виробництві як ВВП даної країни, так і ВВП інших країн, використовується показник **валового національного доходу (ВНД)**.

Відмінності між показниками ВВП і ВНД полягають у наступному. З якісного боку принципова різниця є в тому, що ВВП вимірює потік кінцевих товарів та послуг, що вироблені резидентами даної країни, а ВНД – потік первинних доходів, які отримані її резидентами. З кількісної точки зору ВНД відрізняється від ВВП на сальдо первинних доходів, які отримані із-за кордону, тобто різницю між доходами резидентів даної країни, що отримані із-за кордону, і доходами нерезидентів, які передані за кордон з даної країни. Цю різницю називають «чистий дохід із-за кордону».

Наочно взаємозв'язок між ВВП та ВНД може бути представлено таким чином:

$$\begin{array}{ccccc} \text{валовий} & & \text{сальдо} & & \text{валовий} \\ \text{внутрішній} & + & \text{первинних} & = & \text{національний} \\ \text{продукт} & & \text{доходів} & & \text{дохід} \end{array}$$

Таким чином, обидва показники (ВВП та ВНД) відносяться до всієї економіки, але перший вимірює випуск, а другий – дохід. Показник ВНД є дуже схожим з показником ВВП (валовий національний продукт), який використовували у старій редакції СНР.

Показники ВВП та ВНД можуть бути розраховані як валові, так і чисті. **Чистий внутрішній продукт (ЧВП) та чистий національний дохід (ЧНД)** являють собою ВВП та ВНД відповідно, зменшені на суму амортизації, або на величину споживання основного капіталу.

В макроекономічному аналізі використовуються також показники особистого та використовуваного доходів. Такі показники відсутні в СНР, але можуть бути розраховані на базі показників СНР.

Особистий дохід (ОД) – це зароблений приватними особами дохід. Він одержується відніманням від національного доходу внесків на соціальне страхування, непрямих податків, нерозподіленого прибутку корпорацій, податків на прибуток корпорацій, чистого проценту (процентні доходи бізнесу мінус особисті доходи, які отримані у вигляді процентів, у тому числі процентів по державному боргу) та плюс трансфертні платежі.

Використовуваний дохід (ВД), або дохід після сплати податків, або післяподатковий дохід розраховується відніманням від показника особистого доходу суми прибуткового податку з громадян та деяких неподаткових платежів державі. Використовуваний дохід використовується домогосподарствами на споживання та заощадження.

Особливість показника ВВП полягає у тому, що це — грошовий показник. Він може бути розраховано як у поточних (діючих) цінах, так і у постійних (порівнянних) цінах базисного року.

ВВП номінальний – відображає обсяг виробництва, виражений у цінах, що зложилися на момент продажу, тобто в поточних цінах.

ВВП реальний – це ВВП, перелічений у порівнянних цінах, відносно будь-якого періоду, обраного за базисний.

Номінальний ВВП може збільшуватися як за рахунок зростання фізичного обсягу всієї продукції, так і за рахунок збільшення рівня цін. На реальний ВВП рівень цін не впливає. Тому реальний ВВП виступає основним показником аналізу фізичного обсягу виробництва товарів і послуг в країні.

Реальний ВВП розраховується за допомогою корегування номінального ВВП на індекс цін:

$$\text{ВВП}_{\text{реал}} = \frac{\text{ВВП}_{\text{ном.}}}{\text{індекс цін}}$$

Для визначення загальноекономічного показника ціни використовується показник середнього рівня цін. Оскільки в економіці існує безліч цін, здійснити економічний аналіз можна, маючи середній показник. Таким показником є індекс цін.

Індекс цін використовують для оцінки змін темпів інфляції, динаміки вартості життя.

У практиці виміру ВВП застосовується кілька цінових індексів. До числа основних відносять: індекс споживчих цін, дефлятор ВВП, індекс виробників.

Індекс цін споживчих благ, або індекс споживчих цін (**Consumerprice index, CPI**) вважається показником економічного добробуту.

Індекс споживчих цін (ІСЦ або ІПЦ) — це відношення вартості споживчого кошика товарів і послуг у розрахунковому році до вартості цього самого кошика у базовому році. У склад кошика можуть бути включені не тільки вітчизняні, але й імпортні товари.

Індекс споживчих цін є найпоширенішим у використанні індексом цін. Значення індексу визначається, виходячи з ціни ринкового кошика товарів та послуг типової міської родини.

Дефлятор ВВП, або індекс ВВП — індекс цін, який використовується для коригування номінального ВВП з урахуванням інфляції або дефляції і одержання на цій основі реального ВВП. При цьому для підрахунку вибирається певне коло товарів і послуг, причому набір цей досить широкий і відповідає вимозі репрезентативності, тобто охоплює основні товарні групи.

Індекс виробників містить у собі ціни на сировину й напівфабрикати, причому ті, що використовуються в основному на ранніх стадіях виробництва. Тому він раніше інших індексів уловлює посилення інфляції й передбачає ріст споживчих цін.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке економічний кругообіг і які сектори економіки в ньому задіяні?
2. Що являє собою система національних рахунків (СНР)?
3. Які сектори економіки виділяє СНР?
4. Що таке первинні доходи? Розкрийте структуру первинних доходів за секторами економіки.
5. Назвіть основні макроекономічні показники, що розраховуються в СНР?
6. Як обчислюється валовий продукт?
7. Чим відрізняються між собою ВВП і ВНД?
8. Назвіть причини, за якими показник ВВП не завжди точно характеризує добробут нації.
9. У чому полягає різниця між номінальним і реальним валовим продуктом?
10. Як розраховують індекс цін?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 21-37.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.29-38.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.132-150.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.23-40.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид , випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 12-24.
6. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.39-105.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.21-31.
8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С.263-268.

ТЕМА 3. ТОВАРНИЙ РИНОК

1. Сукупний попит
2. Сукупна пропозиція
3. Рівновага в моделі «сукупний попит – сукупна пропозиція»

Сукупний попит (AD) – це економічна модель яка відображає залежність реального обсягу виробництва товарів та послуг (ВВП), який може бути куплений, від рівня цін за інших рівних умов.

У структурі сукупного попиту виділяють:

- 1) попит на споживання (C);
- 2) попит на приватні внутрішні інвестиції (I);
- 3) попит на товари й послуги з боку держави (державні закупівлі) (G);
- 4) попит на чистий експорт у всіх секторах економіки (X_n).

$$AD = C + I + G + X_n$$

Графічно функція сукупного попиту представлена на рис.3.

Графік показує, що на макrorівні виконується закон попиту: при підвищенні загального рівня цін ($P_1 \rightarrow P_2$), кількість благ, запитувана покупцями, знижується ($Q_1 \rightarrow Q_2$), і навпаки.

Негативний нахил кривої AD пояснюється трьома найважливішими ефектами в ринковій економіці: ефектом процентної ставки; ефектом реального багатства; ефектом імпортних закупівель. Ці три ефекту також є ціновими факторами сукупного попиту.

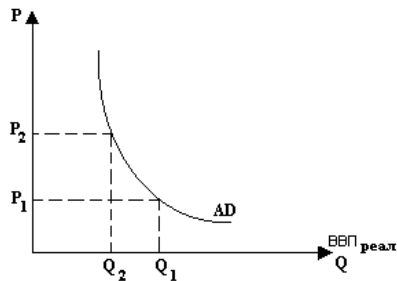

Рис. 3. Крива сукупного попиту

Ефект процентної ставки полягає в тому, що з ростом цін росте попит на гроші; при незмінній пропозиції грошей відповідно зростає ставка відсотка. Таким чином, скорочується обсяг інвестицій в економіку, а значить, знижується й обсяг сукупного попиту.

Ефект багатства (ефект реальних касових залишків) означає зменшення реальної вартості багатства, викликане ростом рівня цін, що приводить до скорочення споживання й, отже, сукупного попиту.

Ефект імпортних закупівель пояснюється тим, що ріст цін усередині країни при стабільних цінах на імпорт приводить до скорочення експорту. Отже, скорочується сукупний попит у національній економіці.

Зміна величини сукупного попиту під впливом цінових факторів можна проілюструвати рухом по кривій сукупного попиту.

Вплив нецінових факторів, так само, як і в мікроекономіці, приводить до зміни функції сукупного попиту (зрушенню кривої вправо або вліво, рис.4).

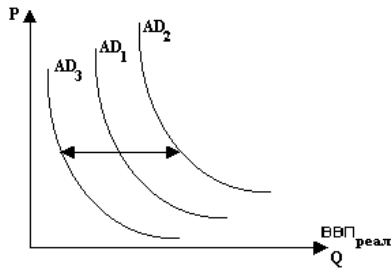

Рис. 4. Зміна сукупного попиту

Неціновими факторами сукупного попиту виступають фактори, що роблять вплив на складові сукупного попиту:

1. Зміна споживчих витратків:
 - а) зміна добробуту споживачів;
 - б) очікування споживачів;
 - в) заборгованість споживачів;
 - г) податки.
2. Зміна в інвестиційних витатках:
 - а) зміна процентних ставок (це не ефект процентної ставки, що відбувається в результаті зміни рівня цін). Ці зміни можуть бути викликані, наприклад, змінами обсягу грошової маси в країні;
 - б) очікуваний прибуток від інвестицій (очікуваний прибуток збільшується (попит на інвестиційні товари збільшується);
 - в) податки з підприємств (податки ростуть (попит зменшується);
 - г) зміна технологій;
 - д) наявність зайвих виробничих потужностей (потужності вивільняються (попит падає);
3. Зміна в державних витатках (державні витатки збільшуються (сукупний попит росте)
4. Зміна у витатках на чистий експорт:
 - а) зміна національних доходів інших країн;
 - б) зміна валютних курсів.

Сукупна пропозиція (AS) – це економічна модель, що відображає залежність величини загальної суми всіх кінцевих товарів і послуг, пропонованих до продажу виробниками, від рівня цін.

Обсяг сукупної пропозиції визначається кількістю і якістю застосовуваних факторів виробництва. Якість ресурсів у свою чергу забезпечується рівнем технології виробництва й кваліфікацією робочої

сили. Вона характеризується продуктивністю ресурсів: ця кількість готової продукції на одиницю фактору в розглянутому періоді часу.

Крива сукупної пропозиції складається із трьох відрізків: кейнсіанського (AB), проміжного (BC), класичного (CD) (рис.5).

На кейнсіанському відрізку ріст обсягу виробництва можливий без збільшення цін; на проміжному - ріст обсягів виробництва вимушено супроводжується ростом цін; на класичному - фізичний обсяг виробництва постійний, а ціни можуть зростати за рахунок інфляційних процесів.

Крива сукупної пропозиції ілюструє те, що в масштабі всієї економіки можуть скластися три різні ситуації: стан неповної зайнятості; стан, що наближається до повної зайнятості; стан повної зайнятості.

Сукупна пропозиція обмежено повним обсягом виробництва по осі Q - потенційним ВВП (Q_{π}).

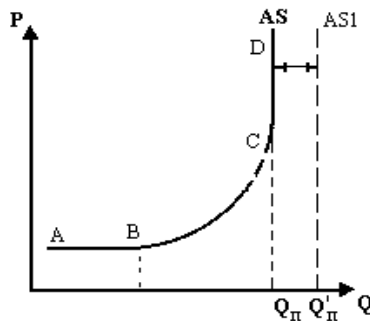

Рис. 5. Крива сукупної пропозиції

Потенційний ВВП – це національний обсяг виробництва, що може бути отриманий при повній зайнятості ресурсів.

У довгостроковому періоді графік повного обсягу виробництва (відрізок CD) може зрушуватися: вправо - при поліпшенні технології, одержанні нових ресурсів і ін., уліво, якщо економіка перебуває в затяжній кризі.

Ціновими факторами сукупної пропозиції є зміна:

- відсоткової ставки;
- рівня цін.

Нецінові фактори сукупної пропозиції впливають на функцію сукупної пропозиції, що приводить до зрушення кривої.

До нецінових факторів сукупної пропозиції відносять зміну:

1. **Цін на ресурси**, що може стати наслідком наступних змін:

а) наявності внутрішніх ресурсів (по всіх факторах виробництва).

Крива виробничих можливостей суспільства зрушується при збільшенні наявних ресурсів. Зсув кривої виробничих можливостей вправо спричиняє рух кривої сукупної пропозиції теж вправо. Збільшення пропозиції внутрішніх ресурсів знижує ціни на них, і в результаті зменшуються витрати на одиницю продукції. Отже, при будь-якому рівні цін всі фірми будуть виробляти і продавати на ринку більший реальний обсяг продукту, чим раніше. І навпаки.

б) цін на імпортні ресурси (якщо ціни на імпортні ресурси знижуються, то сукупна пропозиція збільшується).

2. **В продуктивності ресурсів.**

Збільшення продуктивності приведе до зменшення витрат на одиницю продукції й зсуву кривої сукупної пропозиції вправо й навпаки.

3. **Правових норм:**

а) податки з підприємств і субсидії (збільшення податків з підприємств може привести до збільшення витрат на одиницю продукції й скоротити сукупна пропозиція);

б) державне регулювання (зменшуючи обсяг канцелярської роботи, неминучої в умовах добре регульованої економіки, можна знизити витрати на одиницю продукції).

Рівновага на товарному ринку на макrorівні визначається рівністю величини сукупного попиту та сукупної пропозиції, при цьому встановлюються рівноважний обсяг виробництва (Q_E) і рівноважний рівень цін (P_E). Великий вплив на встановлення рівноваги і її відновлення після коливань ринкової кон'юнктури здійснює характер кривої сукупної пропозиції. Можливі наступні три ситуації.

1. Рівновага на кейнсіанському відрізку.

У цьому випадку рівень цін, залишаючись незмінним, не має ніякого значення при відновленні рівноважного обсягу виробництва.

Якщо допустити, що $Q_1 < Q_E$ (рис.6а), то вироблений обсяг Q_1 швидко б розпродавався за ціною P_E , запаси б зменшувалися, а виробництво, маючи такий попит, розширювалося поки не досягло б Q_E .

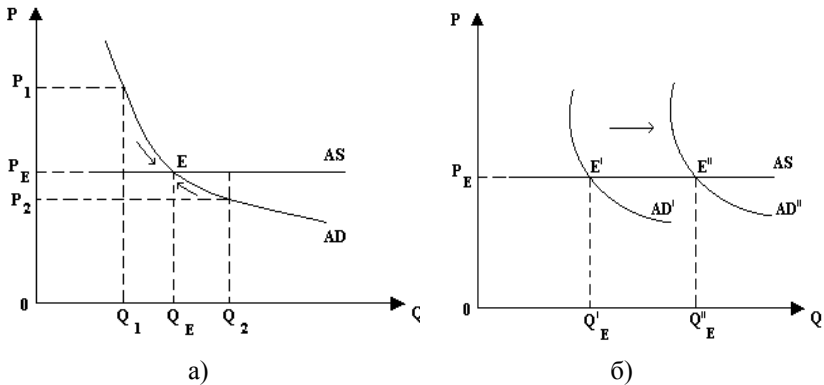

Рис.6. Рівновага на кейнсіанському відрізку

В іншому випадку, якщо $Q_2 > Q_E$, сукупного попиту не достатньо для продажу всього обсягу Q_2 за ціною P_E . В такій ситуації утворювалися б непередбачені товарні запаси, що вимушено б виробників до зменшення виробництва до рівня Q_E .

Збільшення сукупного попиту ($AD' \rightarrow AD''$) приводить до розширення виробництва ($Q''_E > Q'$), при незмінному рівні цін P_E (рис.6б). Інфляції немає.

2. Рівновага на проміжному відрізку.

Припустимо, що рівень цін стає P_1 (рис.7а). У цьому випадку обсяг виробництва буде дорівнюватися Q_1 , а споживачі будуть готові придбати реальний обсяг Q_2 . Дефіцит на товарному ринку приведе до підвищення цін до P_E й зниження величини сукупного попиту з Q_2 до Q_E . Одночасно, зростання цін буде стимулювати виробників до збільшення обсягів виробництва з Q_1 до Q_E .

Збільшення сукупного попиту ($AD' \rightarrow AD''$) на проміжному відрізку (рис.7б) приводить і до підвищення цін ($P''_E > P'_E$), і до зростання обсягів виробництва ($Q''_E > Q'$), що свідчить про інфляцію попиту.

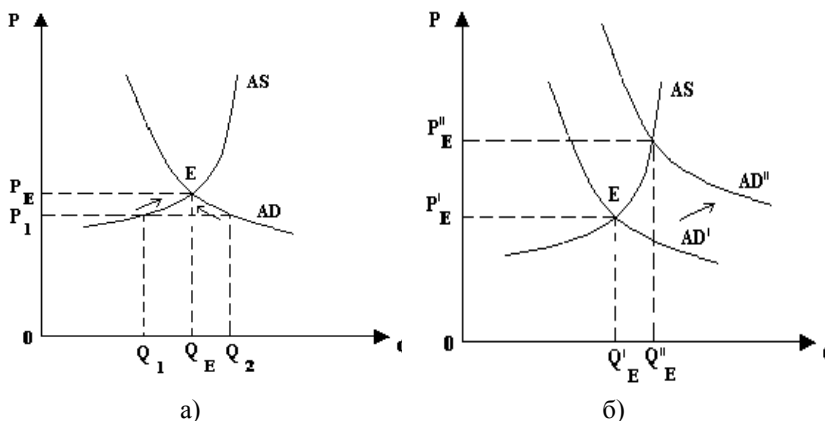

Рис.7. Рівновага на проміжному відрізку

3. Рівновага на класичному відрізку.

Коли сукупний попит перетинає криву сукупної пропозиції на класичному відрізку, рівень виробництва, рівний потенційному ВВП (Q_{π}), не впливає на рівновагу.

Якщо встановиться рівень цін $P_1 > P_E$ (рис.8а), сукупний попит скоротиться до Q_1 . При цьому виникнуть надлишки нереалізованої продукції. Виробники з метою позбутися від непотрібних запасів будуть змушені знизити ціни до P_E , стимулюючи при цьому сукупний попит.

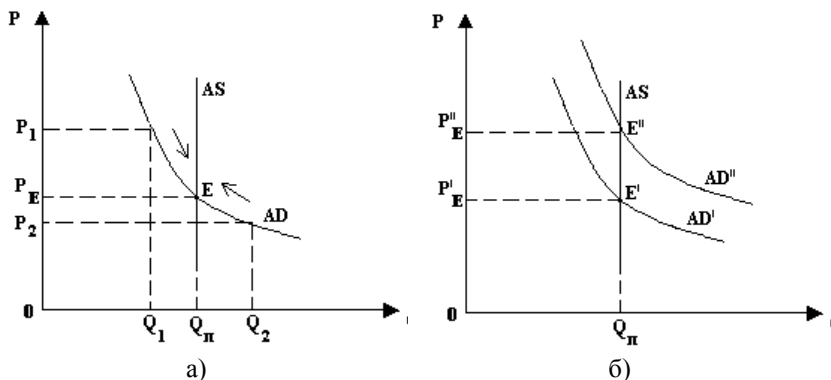

Рис.8. Рівновага на класичному відрізку

У випадку, коли $P_2 < P_E$, виникає ситуація дефіциту, що приводить до росту цін до рівня P_E .

Збільшення сукупного попиту ($AD' \rightarrow AD''$) на класичному відрізку (рис.8б) підвищує тільки ціни ($P''_E > P'_E$), залишаючи постійним рівень виробництва (Q_n), тому що економіка в цьому випадку не може вийти за межі своїх потенційних можливостей (умови повної зайнятості). Це, як і в попередньому випадку, свідчить про інфляцію попиту.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке сукупний попит?
2. Які цінові фактори впливають на конфігурацію кривої сукупного попиту?
3. Які існують основні нецінові фактори сукупного попиту? Поясніть особливість їхнього впливу на сукупний попит.
4. Що таке сукупна пропозиція?
5. Як можна охарактеризувати стан економіки на різних відрізках кривої сукупної пропозиції?
6. Які наслідки виникають в економіці, якщо рівновага в ній порушується через падіння попиту?
7. Які наслідки виникають в економіці, якщо рівновага в ній порушується через зменшення сукупної пропозиції?
8. Профспілки підсилили вимоги до підвищення заробітної плати з метою підтримки рівня життя в умовах зростання цін в економіці. Використовуючи модель AD-AS, пояснить як це вплине на стан економіки.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 70-83.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.49-75.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.175-190.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.51-66.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид, випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 48-60.
6. Мікроекономіка і макроекономіка: Підручник / За ред. С. Будаговської. – 2-ге вид. – К.: Основи, 2001. – С.261-284.

7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.306-336.
8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С.285-290.

ТЕМА 4. СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1. Теорія споживання Дж. Кейнса
2. Теорія життєвого циклу
3. Теорія постійного доходу

Споживання домогосподарств – важливіша та найбільша складова ВВП. Крім цього попит на споживання суттєво впливає на формування сукупного попиту країни. Тому у макроекономіці значна увага приділяється теорії споживання.

Емпіричні дані свідчать про те, що найважливішим чинником у визначенні обсягу споживання є використовуваний дохід. Хоча питання стосовно того, яку частку доходу домогосподарства вирішать витратити в поточному періоді, а яку — відкласти на майбутнє, стосується мікроекономіки, воно досить важливе для розуміння процесу формування споживання на макrorівні. У зв'язку з цим розглянемо різні моделі поведінки домогосподарств стосовно прийняття рішення щодо пропорції розподілу доходу кінцевого використання на споживання та заощадження: Джонм Мейнарда Кейнса, Саймона Кузнеця, Ірвінга Фішера, Фрапко Модильяні та Мілтона Фрідмена.

У своїй теорії споживання **Дж. Кейнс** опирався на гіпотезу абсолютного доходу, тобто виходив з того, що суб'єкти формують своє споживання залежно від отриманого ними поточного доходу. Так само він вважав, що розподіл доходу на споживання й заощадження залежить не від процентної ставки, а від переваг споживача, визначеними наступними мотивами:

- 1) покупка дорогих товарів;
- 2) забезпечення старості;
- 3) страхування від непередбачених обставин (хвороба, нещасний випадок і т.д.);
- 4) забезпечення дітей у майбутньому.

Споживчі видатки й особисті заощадження, відповідно до теорії Кейнса, є функціями використовуваного доходу (Y):

$$C = C(Y); \quad S = S(Y)$$

Основний психологічний закон споживання Кейнса: що люди, як правило, схильні збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але не тією самою мірою, якою зростає дохід.

Для характеристики цього процесу розраховують граничну схильність до споживання MPC і граничну схильність до заощаджень MPS.

Гранична схильність до споживання (MPC) – це відношення зміни в споживчих видатках до зміни використовуваного доходу. Цей показник менше або дорівнює одиниці.

Гранична схильність до заощаджень (MP) – це відношення зміни в заощадженнях до зміни використовуваного доходу. Вона завжди менше одиниці.

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} \leq 1 \qquad MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y} < 1$$

Ці показники дають інформацію про те, яку частину додаткової одиниці доходу родини споживають, а яку заощаджують. Очевидно, що в сумі ці два показники дорівнюють одиниці:

$$MPC + MPS = 1.$$

Психологічний фактор відображається так само в середній схильності до споживання й середньої схильності до заощадження.

Середня схильність до споживання (APC) показує яка частка використовуваного доходу йде на споживчі видатки.

$$APC = \frac{C}{Y}$$

Середня схильність до заощадження (AP) показує яка частка використовуваного доходу йде на заощадження.

$$AP = \frac{S}{Y}$$

Зважаючи на те, що споживання й заощадження - це два напрямки використання використовуваного доходу:

$$APC + APS = 1$$

Крім того, Кейнс припустив, що існує автономне споживання, не пов'язане з доходом і вплив, що робить, на загальну величину споживання.

Автономне споживання ($\bar{C}$) являє собою частину загальних реальних споживчих видатків, що не залежать від рівня реального

наявного доходу й здійснюються при будь-яких умовах. Воно може бути профінансоване за рахунок заощадження або запозичення («негативне заощадження»).

Найпростіша функція споживання має вигляд:

$$C = \bar{C} + MPC \cdot Y$$

У цьому випадку графік споживчих витратків приймає вид прямої лінії, тому що MPC залишається постійною величиною (рис 9).

Допоміжна лінія, що виходить із початку координат під кутом 45° показує безліч крапок, у яких доходи дорівнюють витраткам.

У т. А весь дохід витрачається на споживання. Ліворуч від неї споживання здійснюється за рахунок заощаджень; праворуч, де $Y > C$, частина отриманих коштів іде на заощадження.

Зменшення або збільшення величини викоритовуваного доходу приводить до руху за графіком споживання. Зміна ж автономного споживання викликає його зрушення. Це може відбуватися під впливом зміни наступних факторів:

1. Багатства (при його збільшенні, пряма C піднімається вгору, і навпаки).
2. Цін (якщо загальний рівень цін зростає, споживчі витатки зменшуються).

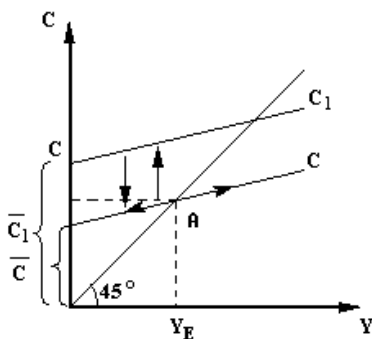

Рис.9. Функція споживання

3. Обсягів споживчої заборгованості (чим більше кредитів, тим нижче автономне споживання).
4. Очікування споживачів (у перспективі великий дохід — велике поточне автономне споживання).
5. Оподатковування (збільшення оподатковування обумовлює зниження реального доходу і як наслідок зменшення автономного споживання).

При значних рівнях використовуваного доходу та з подальшим його ростом, MPC зменшується, а графік споживання (заощаджень) приймає інший вид (рис.10).

Рис.10. Функції споживання й заощадження

Нахил кривих C и S у кожній крапці визначається тангенсом кута нахилу дотичної до цієї крапки. Причому в економічному змісті тангенс кута нахилу являє собою граничну схильність до споживання або заощадження. При постійних значеннях MPC і MPS графіки C и S мають лінійний вигляд.

І так, Дж. Кейнс сформулював **4 основні правила сукупного споживання:**

1. Споживання - функція використовуваного доходу
$$C = C(Y).$$
2. Величина граничної схильності до споживання перебуває в межах від нуля до одиниці ($0 < MPC < 1$).
3. З ростом використовуваного доходу APC убуває, тому багаті сім'ї заощаджують більшу частку свого доходу, ніж бідні.. (Причому, $APC > MPC$).
4. З ростом використовуваного доходу MPC зменшується. Це відбувається при значному зростанні доходу й відображається графічно відхиленням функції споживання від прямої лінії (рис.11).

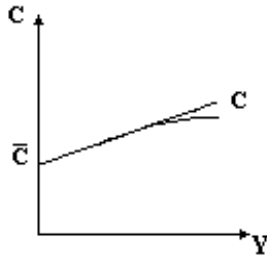

Рис.11. Четверте правило
Дж. Кейнса

Теорія споживання Кейнса мала великий успіх. Але оскільки вона ґрунтувалась на вивченні емпіричних поточних даних домогосподарств, її висновки мали науковий характер, але тільки для короткострокового періоду.

Саймон Кузнець, досліджуючи проблеми споживання та заощадження в довгостроковому періоді, дійшов висновку, що кейнсіанський висновок стосовно того, що середня схильність до споживання буде скорочуватися в міру зростання доходу, не підтверджується емпіричними даними. Більше того, він довів, що відношення споживання до доходу продовжувало залишатися стабільним упродовж десятиліть, незважаючи на значне зростання доходів у цей період.

Суперечність між теоретичними висновками щодо проблеми споживання двох видатних вчених Дж.М. Кейнса та С. Кузнеця вирішилась тим, що, як виявилось, існують різні функції споживання: **кейнсіанська**, яка безумовно спрацьовувала у короткостроковому періоді, та **довгострокова**, яка ґрунтується на незмінній середній схильності до споживання.

Отже, **короткострокова** функція споживання має спадну схильність до споживання, а **довгострокова** — **постійну**.

Оскільки в економіці спостерігається постійно діюча суперечність між поточними та довгостроковими цілями, важливо зрозуміти, чим керуються в своїй поведінці люди, вирішуючи, яку частку доходу використати в поточному періоді і яку — заощадити на майбутнє. Адже чим більше доходу буде спожито сьогодні, тим менше його залишиться на завтра.

Здійснюючи вибір між сьогоденням і майбутнім, домогосподарства мусять визначити, якою мірою та частка доходу, яка

не буде спожита в поточному періоді, вплине на рівень їхнього доходу у майбутньому, а останній — на рівень їх добробуту.

Модель **Ірвінга Фішера** пов'язана з виявленням правил поведінки домогосподарств як суб'єктів економіки з приводу прийняття рішень стосовно поточного та майбутнього споживання. Як вже зазначалось, головним обмежувачем споживання є рівень доходу. Його, згідно теорії Фішера, називають **бюджетним обмеженням**. Приймаючи рішення стосовно того, від якої частки споживання у поточному доході слід відмовитись сьогодні, щоб максимізувати споживання у майбутньому, слід розглянути міжчасове бюджетне обмеження.

На відміну від моделі Кейнса, модель Фішера ґрунтується на тому, що споживання залежить не тільки від поточного доходу, а і від очікуваного доходу впродовж всього свого життя. Але для тих, хто хотів би, але не може отримати позики, обсяг споживання залежить від обсягу поточного доходу.

Ф. Модильяні використав модель поведінки І. Фішера для вивчення функції споживання. Як щойно було зазначено, за моделлю Фішера, споживання залежить від доходу впродовж сього життя людини. Модильяні ж дослідив, яким чином коливання рівня доходу протягом життя змушують людей перерозподіляти дохід із сприятливих на несприятливі періоди. Його модель отримала назву **моделі життєвого циклу**.

Чи не найпоширенішим фактором, що впливає на зміну обсягу доходу людини, є вихід на пенсію. Ця подія зумовлює зменшення доходу; до неї хочуть підготуватися, прагнучи здійснити певні заощадження, щоб не допустити відчутного зменшення обсягу споживання.

Припустимо, споживач очікує, що він проживе ще t років, а пропрацює до пенсійного віку n років. Його річний дохід дорівнює Y , а багатство оцінюється в W . Через n років він очікує отримати дохід у розмірі $Y \cdot n$.

Якщо споживач протягом усього життя хоче залишити рівень споживання стабільним, то який рівень споживання він має обрати?

Ресурси, якими споживач розпоряджається протягом життя, складаються із наявного багатства W та доходу за роки, впродовж яких він планує працювати, тобто $Y \cdot n$ (для спрощення припустимо, що процентна ставка $i=0$). Тобто його ресурси дорівнюють $W + Y \cdot n$. Щоб споживання було стабільним, треба його рівномірно розподілити за роками життя, тобто поділити на t . Тоді

$$C = \frac{W + Y \cdot n}{t} = \frac{1}{t} W + \frac{n}{t} Y$$

Ця функція означає, що споживання залежить як від первинного розміру багатства, так і від рівня доходу.

Якщо кожний суб'єкт економічних відносин буде будувати свою поведінку на таких самих засадах, то сукупна функція споживання може мати такий вигляд:

$$C = MPC_W \cdot W + MPC \cdot Y$$

де MPC_W – гранична схильність до споживання за нагромадженням багатством;

MPC – гранична схильність до споживання за доходом.

За цією моделлю середня схильність до споживання

$$\frac{C}{Y} = MPC_W \cdot \frac{W}{Y} + MPC$$

На основі цієї функції Ф. Модильяні усуває суперечність між теоріями споживання Кейнса і Фішера. Оскільки обсяг багатства окремої людини не змінюється строго пропорційно річному доходу, то ця обставина пояснює низьку (спадну) середню схильність до споживання при дослідженні окремих домогосподарств у короткостроковому періоді. В довгостроковому ж періоді існує постійна пропорція між обсягом багатства і обсягом доходу, отже, постійна середня схильність до споживання. Досліджуючи коливання обсягів споживання та заощаджень, Ф. Модильяні дійшов висновку про те, що при зростанні доходів заощадження зростають швидше, ніж споживання, а при зменшенні рівня доходів заощадження зменшуються ще швидше, оскільки людям важко відмовитись від уже звичного для них рівня споживання.

Модель життєвого циклу застосовувалась для дослідження поведінки людей похилого віку, які значною мірою мають жити за рахунок зроблених заощаджень. Виявилось, що поведінка людей похилого віку суперечить поведінці, висвітленій у цій моделі. Вони не витрачають своє нагромаджене багатство так швидко, як того вимагає модель життєвого циклу, яка ґрунтується на тому, що люди прагнуть до стабільного споживання впродовж всього свого життя. Очевидно, існують і інші фактори впливу на поведінку споживачів. Це, очевидно, і мотив перестороги, і прагнення залишати спадщину тощо.

На концепції поведінки споживача Ірвінга Фішера також ґрунтується теорія споживання М. Фрідмена. Всі ці теорії (включаючи теорію життєвого циклу) виходять із того, що споживання залежить не

тільки від поточного доходу. Концепція Ф. Модильяні ґрунтується на припущенні, що динаміку доходу можна передбачити протягом усього життя люди|ни. Мілтон Фрідмен для пояснення поведінки споживача запропонував **гіпотезу постійного доходу**.

Зміст цієї гіпотези полягає в тому, що рівень доходів суб'єктів господарювання підлягає коливанням у результаті впливу на них як постійних (довгострокових), так і випадкових (одноразових або тимчасових) чинників. Наприклад, працівники сільського господарства, що займаються вирощуванням овочів, отримали в поточному році значно менший від середнього рівня дохід. Причиною цього стали непередбачувані заморозки. Це зменшення доходу є явищем тимчасовим.

Здобуття вищої освіти, високої кваліфікації — це постійний (довгостроковий) чинник, який впливає на рівень доходу.

Мілтон Фрідмен розглядає дві складові поточного доходу (Y): постійний дохід (Y^P) та тимчасовий (Y^V) тобто

$$Y = Y^P + Y^V.$$

Постійний дохід у цій моделі — це **середній** дохід, а **тимчасовий** — випадкове відхилення доходу від його середнього рівня.

Автор цієї теорії вважає, що споживання залежить насамперед від постійного доходу, оскільки позики та заощадження споживачі використовують для того, щоб нівелювати коливання тимчасового доходу. Це означає, що зростання реальної заробітної плати вдвічі зумовлює зростання споживання впродовж усього періоду дії цього чинника теж вдвічі. А, приміром, отримання спадщини формує іншу поведінку, оскільки така форма доходу є одноразовою, має випадковий характер і потребує розподілу його на все життя. Сказане вище означає, що споживачі свій постійний дохід витрачають, а більшу частку тимчасового доходу — заощаджують. У зв'язку з цим функція споживання у моделі М. Фрідмена модифікується, набуваючи такого вигляду:

$$C = \alpha Y^P,$$

де α — константа.

Із рівняння випливає, що споживання прямо пропорційне постійному доходу.

Щоб зіставити цю модель з моделлю Кейнса, треба визначити у моделі Фрідмена середню схильність до споживання. Для цього розділимо обидві частини функції споживання на Y . Отримаємо:

$$APC = \alpha \frac{Y^P}{Y}.$$

Згідно з теорією постійного доходу, як видно із формули, середня схильність до споживання залежить від відношення постійного доходу до поточного доходу. Якщо поточний дохід тимчасово зростає, то APC тимчасово зменшується, і навпаки.

У своїй роботі М. Фрідмен прагне з позиції своєї теорії зрозуміти, чому статистичний аналіз сімейних бюджетів, зроблений Дж. Кейнсом, свідчить про зменшення APC у міру зростання доходів домогосподарств. Він приходить до висновку, що на коливання середньої схильності до споживання впливають зміни як постійного, так і тимчасового доходів. І якби всі коливання поточного доходу були спричинені змінами постійного доходу, то в різних сім'ях APC була б однакова. Але оскільки коливання доходу відчують на собі вплив і тимчасових змін, то сім'ї з вищим тимчасовим доходом далеко не завжди досягають пропорційного зростання Y^p , вищого рівня споживання. Остання обставина створює хибне уявлення про те, що сім'ї з високим доходом, як правило, мають нижчу середню схильність до споживання.

Розглядаючи динаміку доходів у довгостроковому періоді, М. Фрідмен зробив висновок, що коливання доходів з року в рік відбувається внаслідок коливань тимчасового доходу. І тому роки високого рівня тимчасового доходу характеризуються низькою середньою схильністю до споживання.

Тобто коливання середньої схильності до споживання властиві короткостроковому періоду і є наслідком коливань тимчасового доходу.

У довгостроковому періоді коливання середньої схильності до споживання є наслідком змін постійного доходу, і тому для тривалого проміжку часу (10 років і більше) середня схильність до споживання є сталою.

Підбиваючи підсумок аналізу різних теорій споживання, слід зазначити, що:

- а) проблема споживання — складна, суперечлива і по різному себе проявляє у коротко- та довгостроковому періодах;
- б) у короткостроковому періоді поточний дохід виступає головним чинником, який визначає обсяг споживання; середня схильність до споживання зменшується в міру зростання доходу, і навпаки (Дж.М. Кейнс);
- в) у довгостроковому періоді не тільки поточний дохід, а й нагромаджене багатство, очікуваний дохід в майбутньому і т. ін. визначають рівень споживання (І. Фішер, Ф. Модильяні);
- г) коливання доходу можуть бути зумовлені як постійними, так і тимчасовими змінами. На обсяг споживання у

довгостроковому періоді впливають зміни постійного доходу (М. Фрідмен).

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть основні компоненти споживання.
2. Що таке автономне споживання?
3. Назвіть основні фактори, які впливають на споживання та заощадження.
4. Розкрийте зміст основного психологічного закону Дж. Кейнса.
5. Дайте визначення граничної і середньої схиленості до споживання (заощадження) та напишіть формулу для їх обчислення.
6. Як змінюється гранична та середня схиленість до споживання з ростом використовуваного доходу?
7. Що означає точка нульового заощадження?
8. Чим відрізняється теорія споживання С. Кузнеця від теорії споживання Дж. Кейнса?
9. Назвіть основні положення теорії життєвого циклу.
10. У чому полягають основні відмінні риси теорії постійного доходу?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 94-99.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.75-93.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.198-214.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.66-73.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид, випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 62-65.
6. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.150-164.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.200-226.

8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С.291-309.

ТЕМА 5. ПРИВАТНІ ІНВЕСТИЦІЇ

1. Поняття «інвестиції» та їх види
2. Формування інвестиційного попиту
3. Фактори, які впливають на інвестиційний попит

Під **інвестиціями** в макроекономіці прийнято розуміти використання заощаджень із метою відшкодування старих і створення нових виробничих потужностей та інших капітальних активів.

Особливості інвестицій полягають у наступному:

інвестиції безпосередньо забезпечують економічний ріст і прогрес людства;

інвестиції є самою нестійкою частиною сукупного попиту й найбільше піддані кон'юнктурним коливанням.

Розрізняють наступні види інвестицій:

- 1) приватні та державні;
- 2) внутрішні та зовнішні;
- 3) планові, фактичні та незаплановані;
- 4) валові та чисті;
- 4) автономні та індуковані.

Розподіл інвестицій на приватні та державні ґрунтується на тому, хто приймає рішення про їх здійснення. Коли мова йде про **приватні інвестиції** мають на увазі недержавні видатки, рішення про здійснення яких, приймаються приватними особами.

Внутрішні інвестиції – видатки на придбання інвестиційних товарів усередині країни, **зовнішні** відповідно придбання за межами країни.

Фактичні інвестиції включають в себе як **заплановані**, так і **незаплановані інвестиції**. Останні – це непередбачені зміни інвестицій в товарно-матеріальні запаси. Незаплановані інвестиції функціонують як вирівнюючий механізм, що приводить у відповідність фактичні величини заощаджень та інвестицій і встановлює макроекономічну рівновагу.

Валові інвестиції включають чисті інвестиції та амортизаційні відрахування. **Чисті** інвестиції – це додаткові затрати капіталу спрямовані на зростання виробництва. **Амортизаційні відрахування** призначені для оновлення зношеної частини основного капіталу.

Автономні та індуковані інвестиції будуть розглянуті пізніше.

У системі національних рахунків (СНР) виокремлюють три різновиди інвестицій:

- 1) інвестиції підприємств в основний капітал;
- 2) інвестиції у створення запасів;
- 3) інвестиції в житловий фонд.

До першого розділу відносяться інвестиції в машини, устаткування, транспортні засоби тощо.

До другого різновиду – інвестиції у створення певних резервів сировини, палива, напівфабрикатів чи готової продукції підприємств. Зростання запасів означає, що інвестиції в запаси додатні, а зменшення запасів – від’ємність інвестицій.

Третій різновид інвестицій становлять витрати на підтримку житлового фонду та будівництво нового житла.

Розглядаючи макроекономічні моделі рівноваги, ми розглядаємо тільки приватні інвестиції, абстрагуючись від інших видів. Тому поняття «інвестиції» перебуває в тісному взаємозв’язку з поняттями «заощадження» і «споживання».

У порівнянні із заощадженнями інвестиції впливають на обсяг сукупного попиту прямо протилежним чином: якщо заощадження скорочують попит, то інвестиції його збільшують. Тому кейнсіанці виходять із можливості компенсування падаючої схильності до споживання нарощуванням інвестиційних видатків.

Вирішуючи для себе питання про доцільність інвестицій, кожний підприємець буде порівнювати можливий виграш від вкладень (норму очікуваного чистого прибутку) з реальною ставкою відсотка (r). При цьому він буде брати до уваги не тільки витрати капіталовкладень і відсоток (якщо використовуються позикові кошти), але й альтернативну вартість інвестицій (навіть якщо вкладає свої власні кошти). Інакше кажучи, підприємець буде порівнювати різні інвестиційні проекти по прибутковості.

Таким чином, видатки на інвестиції визначають два основних фактори:

норма очікуваного чистого прибутку, яку підприємці розраховують одержувати від видатків на інвестиції:

норма очікуваного чистого прибутку = $(\text{чистий прибуток} / \text{інвестиції}) \cdot 100\%$;

реальна ставка відсотка:

реальна ставка відсотка = номінальна ставка - інфляція.

Однак, насамперед попит на інвестиції - це функція реальної ставки відсотка: $I=I(r)$ (рис.12).

Інвестиції будуть здійснюватися до того моменту, поки ставка відсотка не більше очікуваної норми чистого прибутку.

Фактори, що впливають на показник очікуваного чистого прибутку від інвестицій, зрушують криву вправо або вліво. До них відносяться:

витрати на придбання, експлуатацію та обслуговування встаткування;

податки на підприємця;

досягнення науково-технічного прогресу;

наявний основний капітал (надлишкові потужності або нестача основного капіталу);

очікування підприємців (з огляду на внутрішній політичний клімат, міжнародну обстановку, зростання населення та ін.).

Характер впливу інвестицій на економічне зростання, на циклічність розвитку виробництва й зворотний вплив приросту НД на інвестиційний процес ставлять проблему розмежування інвестицій по видах.

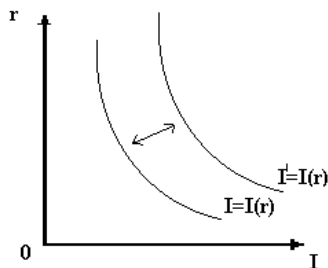

Рис.12. Крива попиту на інвестиції

Якщо виключити амортизацію, то чисті інвестиції, що залишилися, можуть носити автономний й індукований характер (Ia і Ii).

Під **автономними інвестиціями** розуміють витрати на утворення нового капіталу, які не залежать від змін НД (Y). Однак, саме ці інвестиції та їхня зміна впливають на зростання або падіння НД.

Причини появи автономних інвестицій - зовнішні фактори: стрибкуватість технічного прогресу, зміна смаків споживачів, приріст населення, розширення зовнішніх ринків тощо.

Графік автономних інвестицій у координатах кейнсіанської моделі буде горизонтальною лінією (рис.13).

Індукованими інвестиціями називають інвестиції, які викликаються стійким приростом національного доходу.

Важливим показником, що характеризує зв'язок між національним доходом та індукованими інвестиціями, є коефіцієнт приростної капіталомісткості або **акселератор**.

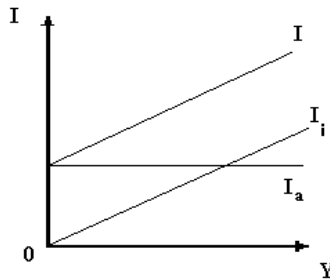

Рис.13. Графік автономних та індукованих інвестицій

Акселератор являє собою відношення приросту індукованих інвестицій до приросту доходу (споживчого попиту або обсягу готової продукції), що викликав ці зміни в інвестиціях:

$$A = \frac{\Delta I_i}{\Delta Y}$$

Принцип акселератора полягає в тому, що збільшення або зменшення споживчих видатків викликає зміни в нагромадженні капіталу.

Характер залежності приросту індукованих інвестицій від приросту НД надає графікам індукованих чистих інвестицій позитивний нахил.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення інвестиціям.
2. Дайте визначення валових та чистих інвестицій.

3. Пояснить, як впливають на інвестиційний попит очікувана норма чистого прибутку і відсоткова ставка комерційних банків?
4. Які невідсоткові фактори впливають на інвестиційний попит?
5. Що таке автономні та індуковані інвестиції?
6. Що показує акселератор?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 94-99.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.227-239.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.219-239.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.69-73.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 65-66.
6. Мікроекономіка і макроекономіка: Підручник / За ред. С. Будаговської. – 2-ге вид. – К.: Основи, 2001. – С.288-302.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.103-141.

ТЕМА 6. СУКУПНІ ВИТРАТИ ТА ОБСЯГ ВИРОБНИЦТВА

1. Поняття «сукупні витрати», «рівноважний обсяг» та умови розгляду моделі макроекономічної рівноваги
2. Метод «видатки – обсяг виробництва»
3. Метод «вилучень – ін'єкцій»
4. Мультиплікаційний ефект на товарному ринку

Для того щоб уникнути значних втрат від спаду виробництва, необхідна активна державна політика з регулювання сукупного попиту. Пошук вирішення цих питань здійснюється у кейнсіанській економічній теорії з позиції визначення макроекономічної рівноваги.

У теорії Дж. Кейнса рівновага (і її зміна) розглядається при постійному рівні цін, а так само ґрунтуючись на затвердженні, що сукупний попит визначає рівень НД.

Пошук і пояснення макроекономічної рівноваги в моделі Дж. Кейнса проводиться при наступних допущеннях:

1. Розглядається модель «закритої економіки без участі держави».
2. Всі заощадження та інвестиції розглядаються, як приватні.
3. Використовуються чисті інвестиції з фіксованим значенням.

У цих умовах домогосподарства одержують дохід рівний вартості всієї зробленої в економіці продукції, тобто

$$\text{ЧВП} = \text{ЧНД} = \text{ОД} = \text{ВД} = Y.$$

Сукупний попит представлений плановими витратами – сумою, яку домогосподарства та фірми мають намір витратити на купівлю товарів та оплату послуг: $AD = AE = C + I$.

Сукупна пропозиція представлена фактичними витратами: $AS = Y$.

Фактичні витрати відрізняються від планових на величину незапланованих інвестицій в товарно-матеріальні запаси.

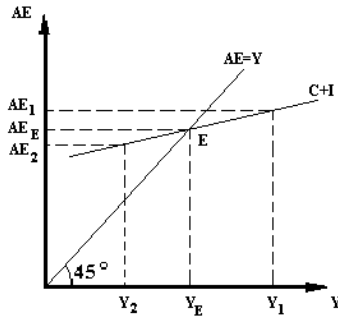
Рівноважний обсяг виробництва - це такий обсяг виробництва, що забезпечує загальні видатки, достатні для викупу зробленого обсягу продукції.

Для пошуку стану рівноваги використовуються два методи:

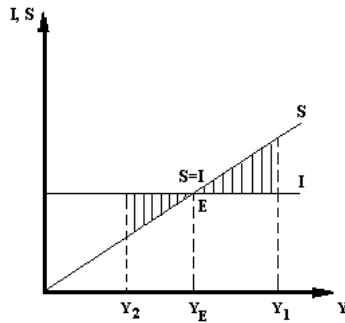
- метод «видатки – обсяг виробництва»;
- метод «вилучень - ін'єкцій».

Метод "видатки - обсяг виробництва" полягає в зіставленні сукупних видатків ($AE = C+I$) і обсягу національного виробництва (Y).

Згідно графічного подання методу "видатки - обсяг виробництва" (рис.14а), рівновага досягається при такій величині НД, що відповідає точці перетинання графіка сукупних видатків і допоміжної лінії (т. Е). Тобто дохід дорівнює плановим витратам, або досягається рівність між плановими, фактичними інвестиціями та заощадженнями.

а)

б)

Рис.14. Макроекономічна рівновага в моделі Дж. Кейнса

Перевищення сукупних витратів над обсягом виробництва (випадок, коли $Y_2 < Y_E$) приводить до росту зайнятості, виробництва й доходів. Це означає, що фірми виробляють менше товарів, ніж їх готові придбати покупці ($AD > AS$). Попит зростає за рахунок непланового скорочення товарно-матеріальних запасів фірм, що зумовлює тенденцію зростання виробництва і зайнятості до досягнення ринком рівноваги.

Будь-яка недостатність сукупних витратів відносно обсягу виробництва (коли $Y_1 > Y_E$) викликає зниження відповідних показників. Фірми виробляють більше товарів, ніж можуть купити покупці ($AD < AS$). Різниця між цими показниками визначає обсяг нереалізованої продукції, який збільшує товарно-матеріальні запаси. Це, в свою чергу, примушує фірми скорочувати виробництво, зайнятість, в наслідок чого

зменшується сукупний дохід. Таким чином, ринок знову прагне до рівноваги.

В обох випадках відновлення рівноваги, відповідно до теорії Дж. Кейнса, можливо без якої-небудь помітної зміни сформованого рівня цін. І воно може зберігатися тривалий час, якщо не відбуваються які-небудь зміни планів домогосподарств відносно споживання й заощаджень, або інвестиційних планів підприємців.

Метод "вилучень - ін'єкцій" розглядається при всіх перерахованих вище допущеннях.

Під **вилученнями** в цьому випадку розуміються заощадження, тобто відволікання потенційних видатків з потоку доходів-видатків. У цілому ж **вилучення** – це будь-яке використання доходу не на закупівлю зробленої усередині країни продукції (наприклад, вилучення відбувається на імпорт, податки).

Інвестиції ж розглядаються як **ін'єкції** у потік доходи-видатки і являють собою потенційну компенсацію вилучених на заощадження коштів. У реальній економіці ін'єкціями можуть бути будь-які доповнення до споживчих видатків на продукцію, зроблену усередині країни (наприклад, урядові видатки, експорт).

Виходячи із графічного представлення методу "вилучень – ін'єкцій" (рис.146), точка перетинання ліній S і I (т. E) визначає **рівноважний стан** економіки, у такому випадку підприємці й домогосподарства інвестують і зберігають у рівних розмірах і це відбувається лише тоді, коли $Y=C+I$ (взаємозв'язок двох методів).

При всіх рівнях національного виробництва вище рівноважного (наприклад, Y_1), заощадження домогосподарств більше, ніж інвестиції підприємців ($S>I$), а значить $\Delta E=C+I < Y$. Це у свою чергу приводить до зниження рівня виробництва, доходів, зайнятості. У зворотному випадку (коли $Y_2<Y_E$), усе буде з точністю навпаки.

Обсяг інвестицій I являє собою заплановані інвестиції. Реальні ж видатки відрізняються від запланованих, тому що фірми змушені робити незаплановані інвестиції в товарно-матеріальні запаси в умовах несподіваних змін у рівні продажів. На графіку (рис.146) незаплановані інвестиції дорівнюють відрізкам по вертикалі між лініями заощаджень (S) і запланованих інвестицій (I).

Фактичні інвестиції містять у собі як заплановані, так і незаплановані інвестиції й вони дорівнюють заощадженням у будь-який період часу.

Саме рівність запланованих інвестицій і заощаджень визначає рівноважний рівень НД, тобто в цій точці незаплановані інвестиції в

товарно-матеріальні запаси дорівнюють нулю, а фактичні інвестиції рівні запланованими.

Вплив інвестицій на сукупний попит і національний доход відображається в теорії мультиплікатора.

Ефект інвестиційного мультиплікатора: приріст (скорочення) доходу виявляється більш значним, чим початкова зміна автономних інвестицій (рис.15, $\Delta Y > \Delta I$).

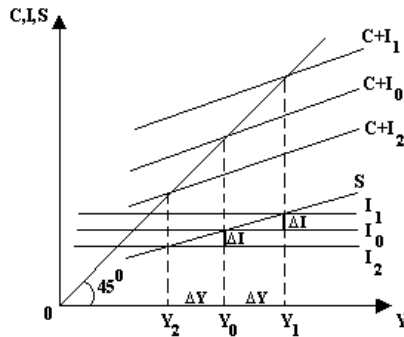

Рис.15. Ефект мультиплікатора

Мультиплікатор – це числовий коефіцієнт, що показує, як збільшиться (зменшиться) НД, внаслідок приросту (зниження) автономних інвестицій.

$$\text{mult}_I = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$$

Мультиплікатор перебуває в прямій залежності від граничної схильності до споживання (MPC) і у зворотній залежності від граничної схильності до заощаджень (MPS):

$$\text{mult}_I = \frac{1}{1-\text{MPC}} = \frac{1}{\text{MPS}}$$

Виникнення мультиплікаційного ефекту зв'язано не з віддачею від інвестицій у вигляді випуску додаткової кінцевої продукції, а зі збільшенням доходів фірм, що випускають інвестиційні товари, що, у свою чергу розширює їхнє власне споживання, виробництво, зайнятість і попит на продукцію сировинних і суміжних галузей. Таким чином, ланцюгова реакція дохідоутворення й розширення виробництва захоплює усе більш віддалені друг від друга галузі, але при цьому "ефект мультиплікатора" слабшає. Його загасання

пояснюється тим, що не весь отриманий на кожному етапі дохід витрачається на нове споживання, тобто стає знову чиймсь доходом.

У реальній економіці діють фактори, що зменшують вплив інвестицій на НД. У їхньому числі: висока гранична схильність до заощадження, сплата податків, перевага імпорту над експортом, ріст загального рівня цін, тобто все те, що скорочує граничну схильність до споживання.

Мультиплікаційний ефект можуть викликати не тільки інвестиції, але й зміна будь-яких автономних витатків (автономного споживання, державних закупівель, експорту й ін.). У такому випадку говорять про **мультиплікатор витатків**.

Аналіз мультиплікаційного ефекту показує наявність такого явища, як **"парадокс ощадливості"**: спроба суспільства більше зберігати обертається таким же або меншим обсягом заощаджень (виключення – ситуація інфляційного "перегріву" економіки на рівні потенційного випуску).

Якщо приріст заощаджень не супроводжується приростом інвестицій, то будь-яка спроба домашніх господарств більше зберігати виявиться марною у зв'язку зі значним зниженням рівноважного обсягу національного виробництва, обумовленим "ефектом мультиплікатора" (рис.16).

Мультиплікаційний вплив на рівень національного доходу також здійснює зміна величини податків (Т). Податковий мультиплікатор визначається в такий спосіб:

$$\text{mult}_T = \frac{-\Delta Y}{\Delta T} = \frac{-MPC}{1-MPC}$$

Механізм податкової мультиплікації, як і у випадку з автономними витатками, пов'язаний з багаторазовою реакцією споживання на однократну зміну податків, але ця реакція буде зворотною. Наприклад, збільшення податків за інших рівних умов приведе до зменшення національного доходу.

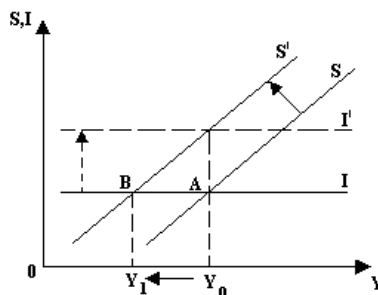

Рис.16. Парадокс ощадливості

На практиці в макроекономічних моделях, які широко використовуються для регулювання економіки, дія мультиплікатора розглядається разом з дією акселератора.

Запитання для самоконтролю

1. Якими методами можна визначити рівноважний обсяг національного виробництва в умовах неповної зайнятості?
2. Розкрийте механізм досягнення рівноваги між сукупними витратами та обсягом національного виробництва.
3. Розкрийте механізм досягнення рівноваги між заощадженнями і запланованими інвестиціями.
4. Розкрийте сутність ефекту мультиплікатора. Які його види діють на товарному ринку?
5. З чим пов'язано поступове ослаблення ефекту мультиплікатора?
6. У чому полягає суть парадоксу бережливості?
7. В яких умовах не діє парадокс бережливості?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 100-107.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.227-239.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.219-239.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.66-73.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 72-78.
6. Мікроекономіка і макроекономіка: Підручник / За ред. С. Будаговської. – 2-ге вид. – К.: Основи, 2001. – С.288-302.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.103-141.

ТЕМА 7. ГРОШОВИЙ РИНОК

1. Поняття «гроші» та вимір грошової маси
2. Попит на гроші
3. Пропозиція грошей
4. Рівновага на грошовому ринку

Гроші – це сукупність фінансових активів, які регулярно використовуються для угод; важлива макроекономічна категорія, за допомогою якої здійснюється аналіз інфляційних процесів, циклічних коливань, механізму досягнення рівноважного стану в економіці й т.д.

Найбільш характерною рисою грошей є їхня **ліквідність**, тобто здатність практично миттєво і без втрат обмінятися на товари (послуги), або будь-які інші види активів.

Для виміру грошової маси країни використовують грошові агрегати.

Грошовими агрегатами називаються елементи грошової маси, які умовно розрізняються в порядку убутання ступені їх ліквідності.

Не існує якої-небудь універсальної, загальносвітової номенклатури агрегатів грошової маси. Для кожної окремої країни склад і структура грошової маси залежать від загального рівня економічного розвитку національної економіки, від розвиненості ринкових і грошових відносин, нарешті, від політики Центрального банку.

Відповідно до класифікації, використовуваної в США, грошові агрегати представлені в такий спосіб:

M1 - готівка поза банківською системою, депозити до запитання, дорожні чеки, інші чекові депозити;

M2 - M1 плюс нечекові ощадні депозити, строкові вклади (до 100 тис. дол.) та ін.;

M3 - M2 плюс строкові вклади понад 100 тис. дол., депозитні сертифікати та ін.;

L - M3 плюс казначейські ощадні облігації, короткострокові державні зобов'язання, комерційні папери та ін.

Центральний банк України виділяє:

M0 - готівка в обігу (гроші поза банками);

M1 - M0 плюс депозити населення й підприємств в ощадбанках і комерційних банках до запитання, кошти населення й підприємств на розрахункових і поточних рахунках;

M2 - M1 плюс строкові вклади;

M3 - M2 плюс депозитні сертифікати банків.

У макроекономічному аналізі частіше інших використовуються агрегати M1 і M2.

Попит на гроші – це потреба в певному запасі грошей. Він визначається як кількість платіжних коштів, які населення й фірми хочуть тримати в ліквідній формі, тобто у формі готівки та депозитів до запитання (каси).

Попит на гроші визначається двома факторами:

- покупка товарів і послуг;
- кошти нагромадження.

В економічній теорії існує два основних підходу до пояснення попиту на гроші:

- монетаристський (у своїй основі класичний);
- кейнсіанський.

Класики визначають попит на гроші на основі рівняння обміну кількісної теорії грошей:

$$P \cdot Q = M \cdot V,$$

де **P** – рівень цін (індекс цін);

Q - обсяг випуску (у реальному вираженні);

M - кількість грошей в обігу;

V - швидкість обігу грошей.

При цьому передбачається, що швидкість обігу грошей **V** - величина постійна, тому що зв'язана зі стійкою структурою угод в економіці.

Звідси виходить, що попит на гроші визначається динамікою валового продукту ($P \cdot Q$):

$$M = \frac{P \cdot Q}{V}$$

За **правилом монетаристів**, держава повинна підтримувати темп росту грошової маси на рівні середніх темпів росту реального ВП, тоді пропозиція грошей буде відповідати попиту на них, а значить рівень цін в економіці буде стабільний.

У рамках кейнсіанської теорії грошей були сформульовані **три мотиви попиту на гроші**.

Перший мотив полягає в тому, що люди й фірми мають потребу в грошах як у коштах платежу, тобто як у зручному інструменті обслуговування угод (при покупці товарів, послуг, факторів виробництва). Необхідні для цих цілей гроші називаються попитом на гроші з боку угод, операційним попитом або, по визначенню Дж. Кейнса - трансакційним попитом.

Кількість грошей, необхідних для здійснення угод, залежить від:

- обсягу всієї товарної маси, що перебуває на ринку;
- рівня цін, за яким продаються товари й послуги;

- сукупного (національного) доходу;
- швидкості обігу грошей.

Головним фактором виступає рівень сукупного доходу.

Другий мотив попиту на гроші одержав назву попиту за мотивом застережливості. Він виникає тому, що домогосподарствам і фірмам доводиться зіштовхуватися з непередбаченими платежами. А для цього у них повинен бути деякий запас грошей. Його обсяг залежить від обсягу непередбачених видатків, який прямо пропорційний НД.

Часто перший і другий мотиви поєднують в один, як трансакційний, оскільки ці два мотиви попиту на гроші не залежать від рівня ставки відсотка. Графічно трансакційний попит (M^D_t) виглядає як вертикальна лінія, відстань якої від осі ординат визначається величиною НД (рис.17).

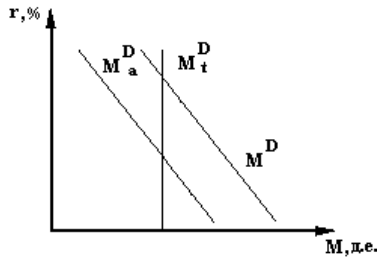

Рис.17. Попит на гроші в теорії
Дж. Кейнса

Дж. Кейнсу належить заслуга у виділенні **третього мотиву** попиту на гроші – **спекулятивного (попиту з боку активів)**. Він його зв'язав з наявністю у грошей альтернативної вартості зберігання (витрат зберігання) - упущеної вигоди у вигляді неодержаних відсотків (дивідендів), які могли б бути, якби гроші були виміняні на менш ліквідні, але дохідні фінансові активи.

Попит на гроші з боку активів, або спекулятивний попит (M^D_a), залежить від рівня ставки відсотка та ця залежність зворотна (рис.15).

Загальний попит на гроші (M^D) отримають шляхом горизонтального додавання графіків трансакційного і спекулятивного попиту. Функція попиту на гроші не стосується осі r , тому що трансакційний попит на гроші й попит на гроші за мотивом застережливості не пов'язані з величиною ставки відсотка, а визначаються рівнем НД. Крім того, графік загального попиту не може опуститися нижче r_0 – мінімальної ставки відсотка.

Функція попиту на гроші змінюється (відбувається рух графіка) у двох випадках:

- 1) при зміні національного доходу (при зростанні НД крива зміщається вправо, при падінні - уліво);
- 2) при вдосконалюванні банківських операцій (коли вводяться нові види рахунків, збільшуються строки зберігання грошей, крива зміщається вправо).

Пропозиція грошей (M^S) – це сукупність платіжних коштів, що звертаються в економіці. Кількість грошей у країні контролюється державою, на практиці цю функцію здійснює Центральний Банк країни (ЦБ).

У цілому пропозиція грошей містить у собі готівку C і депозити D , які економічні агенти при необхідності можуть використовувати для угод (фактично це агрегат $M1$):

$$M^S = C + D.$$

Готівку (банкноти й монети) створює ЦБ країни. По-перше, він розплачується банкнотами при покупці у населення, фірм і держави золота, іноземної валюти та цінних паперів; по-друге, надає державі й комерційним банкам кредити банкнотами.

Готівка що покинула ЦБ і надійшла в економіку, розподіляється надалі по двох напрямках:

- 1) одна частина осідає в касі домашніх господарств і фірм;
- 2) інша надходить у комерційні банки (КБ) у вигляді депозитів.

Отже, якщо готівку створює ЦБ, то депозити - КБ.

Пропозиція грошей у значній мірі залежить від грошово-кредитної політики ЦБ, який прагне втримувати масу грошей на фіксованому рівні, не залежно від ставки відсотка. Тому в короткостроковому періоді графік пропозиції грошей розглядається як абсолютно нееластичний (рис.18).

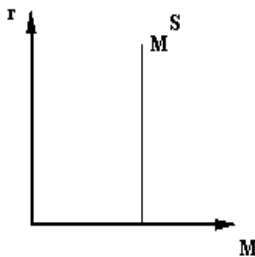

Рис.18. Пропозиція грошей у короткостроковому періоді

Довгострокова крива пропозиції грошей відображає реакцію банківської системи на зміни в попиті на гроші. Визначальну роль у її формуванні грають тактичні цілі ЦБ.

Комерційні банки, у свою чергу, можуть "створювати" або "знищувати" гроші: гроші, які надійшли в КБ можуть використовуватися для надання кредитів, і тоді кількість грошей в економіці зростає. При поверненні кредитів обсяг грошової маси на руках господарюючих суб'єктів зменшується.

Комерційні банки мають межу кредитування, яка визначається **обсягом обов'язкового резервування (R)** – це обов'язковий безвідсотковий вклад комерційних банків у центральний банк країни. Його розміри визначаються відповідно до встановлених ЦБ **нормам резервування**.

Норма резервування (rr) – це частка (звичайно у відсотках) депозитів комерційних банків, звернених у резерви центрального банку. Цей відсоток диференційований: вклади до запитання мають більш високий норматив, ніж строкові вклади.

Таким чином, ЦБ створює не тільки готівку, але й обов'язкові резерви, у сумі вони утворюють грошову базу (H):

$$H = C + R.$$

Процес емісії платіжних коштів у рамках системи комерційних банків одержав назву «**ефекту грошового (кредитного) мультиплікатора**».

Ефект грошового мультиплікатора розглядається при допущенні, що комерційні банки видають кредити на всю суму надлишкових резервів (ER):

$$ER = D - R.$$

Грошовий мультиплікатор – це числовий коефіцієнт, що показує, як змінюється пропозиція грошей при збільшенні грошової бази на одиницю:

$$\text{mult}_m = \frac{M^s}{H}$$

Тобто, додаткова пропозиція грошей прямо залежить від величини грошової бази й грошового мультиплікатора.

Грошовий мультиплікатор може бути представлений так само через відношення готівка-депозити та резерви-депозити:

$$\text{mult}_m = \frac{cr+1}{cr+rr}$$

де cr – **коефіцієнт депонування грошей**, який показує переваги населення в розподілі грошової маси між готівкою та депозитами.

У спрощеній ситуації, коли гроші існують лише у вигляді депозитів, грошовий мультиплікатор дорівнює:

$$\text{mult}_m = \frac{M^s}{D} = \frac{1}{rr}$$

Загалом, процес зміни обсягу пропозиції грошей можна розділити на два етапи:

- первісна модифікація грошової бази шляхом зміни зобов'язань ЦБ перед населенням і банківською системою (вплив на величину готівки та резервів);
- наступна зміна пропозиції грошей через процес «мультиплікації» у системі комерційних банків.

Інструменти грошової політики коректують величину грошової маси, впливаючи або на грошову базу, або на мультиплікатор.

На практиці ЦБ не може повністю контролювати пропозицію грошей, оскільки, наприклад:

- 1) комерційні банки самі визначають обсяги кредитів, які вони видають;
- 2) величина sr визначається поведінкою населення та іншими причинами, не завжди пов'язаними з діями ЦБ.

Рівновага на грошовому ринку – це ситуація, коли кількість пропонованих коштів і кількість грошей, які населення та підприємці хочуть мати в ліквідній формі, рівні (рис.19).

Стан рівноваги розглядається при наступних умовах:

- 1) пропозиція грошей контролюється ЦБ і вона фіксована на рівні M_0 ;
- 2) попит на гроші (крива M^D) визначено для заданого рівня НД;
- 3) рівень цін в економіці - стабільний.

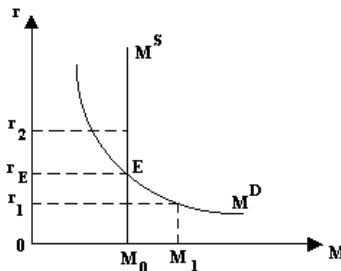

Рис.19. Рівновага на грошовому ринку

Гнучка процентна ставка втримує в рівновазі грошовий ринок. Економічні агенти міняють структуру своїх активів залежно від зміни процентної ставки.

При ставці відсотка r_1 нижче рівноважної r_E , попит на гроші більше, ніж їхня пропозиція ($M_1 > M_0$). Низька процентна ставка відповідає високому курсу облігацій. У такій ситуації економічні суб'єкти будуть продавати облігації, що викличе зниження попиту на гроші, ринкової ціни облігацій і, отже, приведе до підвищення процентної ставки та відновленню рівноваги на грошовому ринку. При високій процентній ставці процеси відбудуться у зворотному напрямку.

При зміні рівня доходу (наприклад, збільшенні) попит на гроші підвищується, і тоді відбувається зрушення кривої попиту на гроші вправо. У такому випадку ставка відсотка підвищується (рис.20).

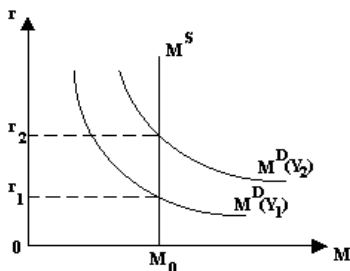

Рис.20. Зрушення кривої попиту на гроші

Скорочення пропозиції грошей Центральним Банком приведе до зрушення кривої пропозиції грошей уліво та зростання процентної ставки (рис.21).

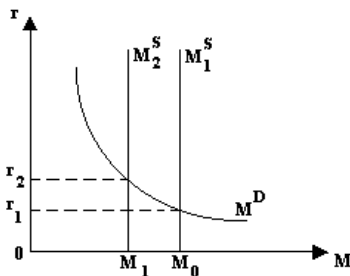

Рис.21. Зрушення пропозиції грошей

Установлення та підтримка рівноваги на грошовому ринку можливо лише в умовах розвиненого ринку цінних паперів і стабільних поведінкових зв'язків (устойа реакція економічних агентів на зміну тої або іншої змінних, наприклад процентної ставки).

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть, які функції виконують гроші.
2. Що таке ліквідність грошей?
3. Назвіть і розкрийте зміст грошових агрегатів.
4. Від яких факторів залежить попит на гроші для угод?
5. Від яких факторів залежить попит на гроші як активи?
6. Що таке грошова пропозиція?
7. Що таке грошовий мультиплікатор, як він визначається?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 141-155.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.95-127.
3. Долан Э. Дж., Кемпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. М.-Л., 1991. – С.26-46.
4. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.264-275.
5. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.126-135.
6. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид , випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 98-103.
7. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.245-284.
8. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.176-230.
9. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С.373-383.

ТЕМА 8. РИНОК ПРАЦІ

1. Характеристика ринку праці
2. Моделі ринку праці
3. Поняття «безробіття» та його кількісна оцінка
4. Види безробіття
5. Наслідки безробіття для економіки

Ринок праці – це система суспільних відносин, а також механізм, що забезпечує узгодження інтересів роботодавців та найманих працівників і регулює попит і пропозицію праці.

Праця є унікальним товаром і тому ринку праці притаманні певні особливості (на відміну від ринку матеріальних товарів):

1. Купівля праці роботодавцем означає, що він набуває права певний час використовувати працю вільної людини і стає власником результатів праці (на звичайному ринку купівля товару означає перехід права власності на нього).

2. Використання праці передбачає тривале спілкування між роботодавцем та найманим працівником.

3. Угоди на ринку праці відрізняються величезною різноманітністю, причому дуже важливими є не грошові аспекти угоди (умови праці, гарантії зайнятості, перспективи службового просування та ін.).

Стан ринку праці розкривається в його елементах:

- попит на працю;
- пропозиція праці;
- ціна праці.

Обсяг сукупного ринку праці визначається сукупним попитом та сукупною пропозицією.

Сукупна пропозиція включає все економічно активне населення (всі, хто працює або бажає працювати).

Сукупний попит – це кількість робочих місць, що існують в економіці країни.

Співвідношення попиту та пропозиції праці називають *кон'юктурою* ринку праці, яка може бути працедефіцитною, праценадлишковою або рівноважною.

Показники кон'юктури ринку праці:

- 1) *якісні* – професійний та кваліфікаційний склад поточної пропозиції та поточного попиту;
- 2) *кількісні*:

- *навантаження на вільні робочі місця*, яке дорівнює кількості осіб, що шукають роботу, поділеної на кількість вільних робочих місць;

- *забезпеченість незайнятих робочими місцями* (визначається як обернена величина);

- *місткість ринку праці*, яка характеризує можливий обсяг використання робочої сили. Місткість поточного працевлаштування ринку праці дорівнює кількості вільних робочих місць. Місткість сукупного ринку праці дорівнює сумі чисельності зайнятих та місткості поточного ринку праці.

Ціна робочої сили формується в залежності від кон'юнктури ринку праці та має в свою чергу вплив на величину попиту та пропозиції. Аналіз характеру попиту та пропозиції на ринку праці дозволяє описати кілька моделей взаємодії продавців та покупців праці в залежності від ступеня конкуренції. Виділяють такі **моделі ринків праці**: чисто конкурентний ринок праці, модель моносонії (монополії одного покупця), моделі з урахуванням дій профспілок, модель двосторонньої монополії.

Моносоністом по відношенню до працівників стає велике підприємство, що забезпечує зайнятість людей в малих містах та віддалених регіонах. Якщо моносонію на ринку праці тримає невелика кількість підприємств, то в цьому випадку має місце олігонсонія. Профспілки, які представляють інтереси працівників, домагаються збільшення попиту на працю та підвищення заробітної плати. Модель двосторонньої монополії характерна для умов моносонічного ринку, на якому діють потужні галузеві профспілки. Базова модель ринку праці за умов досконалої конкуренції наведена на рис.22.

Кількість праці

Рис. 22. Модель ринку праці

У світовій практиці склалися певні **національні моделі ринків праці**, пов'язані з особливостями політики зайнятості в окремих країнах та менталітетом населення.

Японська модель. Система трудових відносин у цій країні базується на так званому принципі "довічного найму", "довічної зайнятості", який передбачає гарантії зайнятості працівникам на весь період трудової діяльності. Підприємець надає працівнику можливість довічної роботи за умов дотримання норм поведінки до настання граничного віку, звичайно до 55-60 років. Робітник є вільним і може

покинути господаря, але він цього не робить внаслідок психологічного тиску та власних економічних інтересів. Системі "довічного найму" відповідає особлива система заробітної плати, коли розмір грошової винагороди залежить від стажу роботи на даному підприємстві та заслуг перед ним, тобто у підсумку заробітна плата залежить від віку працівника. Таким чином щорічно відбувається автоматичне підвищення заробітку працівника протягом всієї його трудової діяльності. Так забезпечується найбільш висока стабільність кадрів в Японії порівняно з іншими країнами. Обмеження мобільності кадрів між підприємствами супроводжується їх ротацією усередині підприємства (3-4 рази протягом перших 10-12 років) з метою розширення професійного профілю. Така модель трудових відносин обумовлена національними культурно-психологічними особливостями японців: сумлінність, працьовитість, вірність духу фірми, прагнення бути як всі, готовність жертвувати власними інтересами. Працівник як би розчиняється у фірмі, ототожнюється з нею. В результаті формується творче ставлення до праці, забезпечується висока якість роботи.

При даній системі підприємці вирішують проблему скорочення виробництва не за рахунок звільнень, а шляхом скорочення тривалості робочого часу або переведення в інші підрозділи або філії підприємства. Такий підхід стосується тільки постійного персоналу фірми, але частина працівників має статус тимчасових. Звичайно це молодь або малокваліфіковані працівники. Вони звільнюються в період економічного спаду. Жінки також звичайно не потрапляють до системи довічного найму. Японська модель характеризується певним відставанням рівня життя населення (у тому числі заробітної плати) від росту продуктивності праці. Завдяки цьому досягається зниження собівартості продукції і підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Для Японії характерний низький рівень безробіття (2-3%) та плинності персоналу (2%). Існування такої моделі ринку праці можливе тільки при надзвичайно високому розвитку національної самосвідомості, пріоритеті інтересів нації над інтересами конкретної людини, готовності населення на певні матеріальні жертви заради добробуту держави. Останнім часом з'явилися нові тенденції у Японській системі управління працею - просування по службі все частіше ставиться у залежність не від стажу, а від індивідуальних досягнень працівника.

Модель США. Для даної моделі характерна децентралізація ринку праці, гнучкість відносин найму та звільнення. У кожному штаті США є своє законодавство про зайнятість та допомогу безробітним.

Колективними договорами між фірмами та профспілками охоплено тільки 25% працівників. Заробітна плата та інші виплати встановлюються індивідуальними контрактами, які укладаються на тривалий час. "Американська" модель побудована на системі всебічного заохочення індивідуальних досягнень. У разі необхідності зменшення обсягу застосування робочої сили фірма звичайно їде на звільнення працівників, а тривалість робочого часу не скорочується. В результаті для США характерний більш високий рівень безробіття, ніж в Японії та Швеції. Для моделі США характерна більш диференційована заробітна плата, більш виражена соціальна нерівність. Ця модель заснована на таких соціально-культурних особливостях нації, як масова орієнтація на досягнення особистістю успіху, індивідуалізм, а також на високому рівні економічного добробуту.

Шведська модель. Її суть – це соціальне партнерство на ринку праці, активна політика держави щодо зайнятості. Рівень податків в два рази більший, ніж в інших країнах. Значна частина доходу підприємців вилучається до бюджету та направляється на соціальні потреби. Така політика приводить до скорочення розриву між доходами різних категорій працівників. Таким чином, шведська модель відрізняється соціальною політикою, яка спрямована на скорочення майнової нерівності завдяки перерозподілу національного доходу на користь малозабезпечених верств населення. Це створює сприятливі умови для підвищення кваліфікації працівників та зниження безробіття. Швеція витрачає на профпідготовку та на створення робочих місць більш ніж будь-яка інша країна. Якщо інші країни витрачають кошти на підтримку безробітних, Швеція вкладає їх у підвищення конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці. Така політика має превентивний характер, попереджує виникнення безробіття, тому в Швеції низький рівень безробіття – 3-4%. Державою проводиться "політика солідарності" – однакова заробітна плата за однакову працю незалежно від фінансового стану фірми. Шведська модель заснована на відносно високому рівні добробуту і кваліфікації працівників. Конкурентоспроможність на світовому ринку забезпечується високою якістю продукції. Шведська модель зазнає критики через надмірне втручання держави до розподілу доходів підприємств і внаслідок цього незацікавленість частини працівників у покращанні результатів праці та подорожчання шведських товарів і зниження їх конкурентоспроможності.

Німецька модель. В центрі моделі знаходиться людина з її інтересами як вільна особистість, яка усвідомлює свою

відповідальність перед суспільством. Рушієм суспільного прогресу є "здоровий егоїзм" у поєднанні з почуттям соціальної відповідальності людини. Держава повинна створювати рівні умови для всіх громадян та захищати безробітних, старих, хворих, дітей. Особливості Німецької моделі РП: високий рівень соціального захисту на випадок банкрутства підприємства; профорієнтація усіх верств населення: учнів шкіл, студентів, безробітних та зайнятих працівників підприємств; планування професійного ринку на перспективу. При направленні на перепідготовку людини інформують про перспективи професій, про майбутні вимоги виробництва.

Як бачимо, особливості моделей ринків праці в різних країнах залежать від національно-культурних традицій, суспільного настрою. Так, формування шведської моделі залежало від традицій співробітництва уряду з профспілками. В Японії система трудових відносин будується з урахуванням національного характеру японських працівників (спадкоємності, сталості). В США вільний дух підприємництва, індивідуалізму створювався в часи колонізації. Німеччина є батьківщиною філософських вчень, які проголошували свободу особистості, егоїзм, ідею надлюдини. Ці моделі можуть частково трансформуватися в залежності від змін в економіці.

Узагальнюючи світовий досвід, західні дослідники прийшли до висновку, що *оптимальна модель ринку праці* – це гармонійна комбінація із стимулюванням індивідуальних досягнень у праці та соціальних гарантій з боку держави. Така модель забезпечує рівною мірою економічний добробут та соціальний консенсус. Фахівцями була проведена класифікація моделей ринку праці, які існують у світі та виділено три типи моделей.

1. *Ліберальна* (дарвіністська) модель, для якої характерні слабкий рівень профспілкового руху, децентралізовані переговори по заробітній платі, обмежене трудове законодавство, незначний рівень допомоги по безробіттю, вибіркова перепідготовка робочої сили, менш розвинута система соціального захисту. Така модель характерна для США, Канади, Бельгії, Великобританії, Італії.

2. Модель *соціально-демократичного толку*. Основана на пошуку соціального консенсусу, перевага віддається постійній профпідготовці. Для моделі характерні потужні профспілки, централізовані переговори по заробітній платі, розвинута трудова регламентація на основі переговорів і законодавства, високий рівень допомоги по безробіттю. Модель характерна для Австрії, Германії, Данії, Фінляндії, Норвегії, Швеції.

3. *Японська модель*. Довічна зайнятість. Розвинута система перекваліфікації усередині підприємств.

Перевищення пропозиції праці над попитом на працю називають **безробіттям**.

Населення країни у віці від 16 років і більше підрозділяється на чотири групи:

- 1) **зайняті**, до них відносять виконуючих будь-яку оплачувану роботу і тих, хто має роботу, але не працює через хворобу, відпустки або страйки;
- 2) **безробітні**, у цю групу включають людей, які не мають роботи, але активно її шукають;
- 3) **економічно неактивне населення** (не включаються в робочу силу), сюди відносять учнів, домогосподарок, пенсіонерів, тих, хто не може працювати за станом здоров'я, а також тих, хто просто не хоче працювати;
- 4) **економічно активне населення** (робоча сила) включає тих, хто вже зайнятий і тих, хто не має роботи, але хотів би її одержати.

Рівень безробіття являє собою відношення чисельності безробітних (**U**) до чисельності робочої сили (**L**):

$$u = \frac{U}{L} \cdot 100\%$$

При розрахунках кількості безробітних в різних країнах застосовуються два методологічних підходи. Перший підхід (США, Японія) оснований на визначенні кількості осіб, що відповідають статусу безробітного, в період тижня опитування. В США, наприклад, статуправління Міністерства праці проводить в масштабі всієї країни щомісячні вибіркові опитування 60 тисяч сімей (ставляться питання про те, хто працює, хто ні, хто шукає роботу). При другому підході (Великобританія) підрахунок чисельності безробітних проводиться за кількістю поданих заяв до державних служб зайнятості. Розрахунок кількості безробітних за англійською методологією більш простий, але не точний та потребує додаткових мір контролю за поведінкою осіб, які вважають себе безробітними та розраховують на матеріальну допомогу. В числі тих, хто подає заяву до служби зайнятості, можуть опинитися особи, які не шукали роботу, або не хотіли працювати, або мали роботу. Поряд з тим, частина осіб, які дійсно були безробітними, але не подавали заяв на допомогу, не реєструвались у службі зайнятості, не попадає до числа безробітних. Перша методика більш трудомістка, але забезпечує більш точну оцінку кількості безробітних. Але і вона підлягає критиці, тому що отримані дані, незважаючи на

ретельне проведення опитування, вважаються недостатньо достовірними за такими причинами:

1. Зайняті неповний робочий день вважаються статистикою повністю зайнятими і тому знижується рівень безробіття.

2. Люди, які вже втратили надію на отримання роботи і не шукають її, вибули із складу робочої сили і не включаються в категорію безробітних. Це теж знижує рівень безробіття. В деяких країнах до складу безробітних не включаються особи, які вперше шукають роботу, або намагаються повернутися на роботу після тривалої перерви (у зв'язку з народженням та вихованням дитини), особи, які проживають у застійних регіонах, де немає і не передбачається вільних робочих місць.

3. Отримання інформації, яка завищує рівень безробіття. Так, люди, які не шукають роботу, або зайняті тіньовим бізнесом, можуть назвати себе безробітними. Наприклад, скоріше за все людина, що зайнята торгівлею наркотиками або працює на мафію, назве себе безробітним.

Американські економісти вважають, що хоча рівень безробіття відіграє велику роль у визначенні соціально-економічної політики держави, він має певні недоліки і його не можна вважати безпомилковим показником американської економіки. Ці методики потребують достовірної вихідної інформації.

В Україні застосовувалася друга методика, а з 1995 року почали визначати рівень безробіття за результатами вибіркового опитування, що показує майже втричі більший рівень безробіття.

Виділяють три основних види безробіття: **фрикційну, структурну та циклічну.**

Фрикційне безробіття породжується постійним переміщенням населення з одного регіону в інший, зміною професії, зміною етапів життя (навчання, робота, народження дитини й ін.). Безробіття, що виникло за цими мотивами, називається також добровільним, оскільки люди за власним бажанням міняють місце проживання, роботу, професію, приймають рішення вчитися й т.д. Головною ознакою такого безробіття є її невелика тривалість.

Структурне безробіття виникає в результаті розбіжності попиту на робочу силу та пропозиції праці, що пов'язано з технологічними змінами у виробництві. Тому структурне безробіття ще називають технологічним. Під впливом технологічних змін попит на деякі професії припиняється і роботодавці шукають фахівців з новими професіями. Структурне безробіття відрізняється від фрикційного тим, що має більш тривалий характер.

Наявність в економіці лише фрикційного та структурного безробіття економісти характеризують таким поняттям, як **природне безробіття**.

Природне безробіття – це частка безробітних, котра відповідає доцільному рівню повної зайнятості в економіці, тобто потенційному рівню валового продукту.

На величину природної норми безробіття впливає ряд факторів:

- демографічний фактор;
- мінімум заробітної плати;
- вплив профспілок та ін.

Циклічне безробіття пов'язана з коливаннями економічної кон'юнктури. На спаді в економіці попит на товари й послуги скорочується, що веде до скорочення виробництва та зайнятості. На фазі підйому, навпаки, зростає попит на споживчі та інвестиційні товари, а значить і на робочу силу.

Рівень циклічного безробіття визначається як різниця між фактичним (U_f) і природним рівнем безробіття (U_e):

$$U_u = U_f - U_e.$$

Наслідки безробіття:

1. Відставання обсягу національного виробництва від потенційного рівня валового продукту.

Наявність циклічного безробіття свідчить про неповне використання виробничих ресурсів. У цьому випадку фактичний обсяг виробництва нижче потенційного. Якщо ж фактичний рівень ВП дорівнює потенційному, то природний рівень безробіття дорівнює фактичному. У цьому випадку циклічне безробіття відсутня.

Отже, чим нижче фактичний ВП у порівнянні з потенційним, тим більше циклічне безробіття.

Взаємозв'язок ВП і рівня безробіття демонструє закон Оукена.

Емпіричні дослідження Артура Оукена показали, що якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень на 1 %, то відставання обсягу ВП становить 2,5%.

2. Неоднаковий тягар безробіття.

Статистичні дані підтверджують той факт, що витрати безробіття розподіляються в суспільстві неоднаково (по професіях, по вікових групах, по половій ознаці та ін.).

3. Неекономічні витрати.

Безробіття - це соціальна катастрофа. Депресія приводить до бездіяльності, а бездіяльність - до втрати кваліфікації, втрати самоповаги, занепаду моральних принципів, розпаду родин, а також до

суспільних та політичних безладів. Тому одним із важливих завдань державного регулювання є зниження безробіття.

Державне забезпечення зайнятості здійснюється як прямими, так і непрямими методами.

До **прямих методів** належать:

- законодавче регулювання умов найму та використання праці через трудове законодавство;
- стимулювання створення нових робочих місць;
- створення стимулів для зацікавленості найманих працівників пропонувати трудові послуги тощо.

Непрямі методи:

- державна стимулююча політика, спрямована на створення додаткових робочих місць через систему організацій та розширення громадських робіт;
- фінансова політика, спрямована на зміну ставок оподаткування, з одного боку, та використання субсидій, асигнувань та інших важелів, спрямована на підтримання та підвищення рівня зайнятості та іншого;
- здійснення виплат по безробіттю і т. ін.;
- встановлення рівня прожиткового мінімуму та створення умов для його забезпечення;
- вплив на зменшення диференціації доходів;
- захист інтересів споживачів;
- створення сприятливих умов для професійної, територіальної та соціальної мобільності населення;
- організація ефективної системи формування доходів, за якої рівень винагороди визначається внеском у результат діяльності, незалежно від галузі, в якій ця діяльність здійснюється.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «ринок праці» та в чому полягають його особливості?
2. Назвіть показники кон'юнктури ринку праці.
3. Які існують національні моделі ринку праці?
4. Що таке безробіття і які її причини?
5. Як обчислюється рівень безробіття?
6. Які методологічні підходи застосовуються на практиці при розрахунку кількості безробітних?

7. Назвіть основні види безробіття та розкрийте їх зміст.
8. Що визначає термін «повна зайнятість»?
9. Які соціально-економічні наслідки має безробіття?
10. Які існують методи забезпечення високого рівня зайнятості?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 49-56.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С.191-216, 306-352.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.157-173.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.158-177.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 36-41.
6. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.287-335.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С.289-305.
8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С.350-373.

ТЕМА 9. ІНФЛЯЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ

1. Поняття «інфляція» та її вимір
2. Види інфляції
3. Причини інфляції
4. Наслідки інфляції для економіки
5. Взаємозв'язок інфляції, процентних ставок та державного боргу
6. Антиінфляційна політика

Інфляція являє собою багатofакторне явище, що проявляється в стійкому збільшенні загального рівня цін і процесі зниження купівельної спроможності грошей.

Процес, протилежний інфляції, називається **дефляцією**, а вповільнення темпів інфляції – **дезінфляцій**. Рівень цін у майбутньому очікуваний економічними агентами називається **інфляційними очікуваннями**.

Рівень інфляції – відносна зміна середнього (загального) рівня цін. Причому середній рівень цін вимірюється індексами цін.

$$i = \frac{P_1 - P_0}{P_0}$$

де P_1 – середній рівень цін цього року;

P_0 – середній рівень цін у попередньому році.

Нерідко як основу для розрахунку рівня інфляції використовують індекс споживчих цін (**ІСЦ**), тоді формула здобуває наступний вид:

$$i = \frac{ІСЦ_1 - ІСЦ_0}{ІСЦ_0}$$

де $ІСЦ_1$ – індекс споживчих цін цього року;

$ІСЦ_0$ – індекс споживчих цін у попередньому році.

Середньорічний темп інфляції визначається по формулі:

$$i_{\text{ср.рік}} = (1 + i_{\text{ср.м}})^n - 1,$$

де $i_{\text{ср.м}}$ – середньомісячний темп інфляції;

n - період, за який визначається інфляція, тобто число місяців у році - 12.

Інфляція розрізняється за такими основними критеріями:

1. Залежно від факторів, що породжують інфляцію, розрізняють **інфляцію попиту** та **інфляцію витрат**.

Інфляція попиту породжується надлишком сукупного попиту в порівнянні з реальним обсягом виробництва (рис.23). У її формуванні особисту участь приймають покупці, тому таку інфляцію ще називають інфляцією покупця.

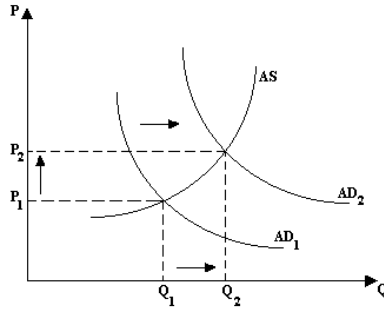

Рис.23. Інфляція попиту в моделі AD-AS

Інфляція попиту може бути викликана зростанням грошової маси, збільшенням державних видатків, приватних інвестицій, а також адаптивними інфляційними очікуваннями, що підсилюють швидкість грошового обігу.

Інфляція витрат виникає внаслідок збільшення середніх витрат на одиницю продукції, це інфляція з боку пропозиції, коли вона відстає від попиту.

У результаті зростання витрат відбувається скорочення виробництва і крива сукупної пропозиції зміщається вліво, обумовлюючи тим самим підвищення рівня цін (рис.24).

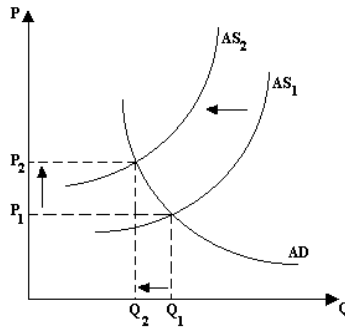

Рис.24. Інфляція витрат у моделі AD-AS

Зростання витрат виробництва може бути обумовлено наступними причинами:

- підвищенням номінальної заробітної плати, що не супроводжується збільшенням продуктивності праці;
- подорожчанням сировини, палива, енергії;
- збільшенням податків.

Аналіз моделей інфляції попиту та інфляції витрат показує, що при інфляції попиту істотне зростання цін спостерігається лише в тривалому періоді. У короткому ж інтервалі зростаючий попит супроводжується не тільки підвищенням цін, але й розширенням виробництва. При інфляції витрат зростання цін завжди супроводжується падінням виробництва та скороченням доходів.

Разом з тим варто мати на увазі, що в чистому виді інфляція попиту та інфляція витрат практично не зустрічаються. Вони переплітаються, чергуючись одна з іншою.

2. Залежно від діючої системи управління економікою розрізняють **сховану** та **відкриту** інфляцію.

Схована інфляція діє в умовах твердого державного регулювання та проявляється в зростанні дефіциту товарів і послуг.

Відкрита інфляція діє в умовах вільних цін і характерна для ринкової економіки.

3. Залежно від темпів зростання цін розрізняють інфляцію **помірну**, **галопуючу** та **гіперінфляцію**.

Помірна – це інфляція, річний темп якої вимірюється числом з одним знаком, тобто до 10%. При помірній інфляції зростання цін відбувається повільно і передбачуване.

Галопуюча – інфляція, темпи якої вимірюються двох- або тризначним числом у межах від 10 до 200%. Вона свідчить про серйозні порушення кредитно-грошової політики в країні.

Гіперінфляція – інфляція понад 50% на місяць, річне зростання якої становить чотиризначну цифру. Вона викликає недовіру до грошей, внаслідок чого спостерігається часткове повернення до бартеру та перехід від грошової до натуральної заробітної плати.

4. Залежно від ступеня передбачення розрізняють **очікувану** та **несподівану** інфляцію.

При **очікуваній інфляції** є можливість запобігти або зменшити втрати, викликані нею. **Несподівана інфляція** такої можливості не дає. Вона приводить до зниження всіх видів фіксованих доходів і перерозподілу доходу між кредиторами та позичальниками.

Виділяють внутрішні та зовнішні **причини інфляції**.

До внутрішніх причин відносять:

- деформацію економіки, що проявляється в значному відставанні галузей, які виробляють предмети споживання, від галузей, що виробляють засоби виробництва;
 - дефіцит державного бюджету, пов'язаний зі збільшенням державних видатків;
 - диспропорції на мікро- і макрорівні, що є проявом циклічного розвитку економіки;
 - монополію найбільших корпорацій, фірм, компаній на встановлення цін на ринках;
 - високі податки, процентні ставки за кредит та ін.
- До зовнішніх причин відносять:
- структурні світові кризи, наприклад, сировинний, енергетичний;
 - скорочення надходжень від зовнішньої торгівлі;
 - негативне сальдо зовнішньоторговельного і платіжного балансу та ін.

Наслідки інфляції:

1) перерозподіл реального доходу в суспільстві. Якщо ціни зростають постійно, постраждають одержувачі фіксованого доходу. Зменшення їхнього реального доходу відбудеться на користь одержувачів плаваючого доходу.

2) зниження реальної вартості заощаджень - з ростом цін реальна вартість або купівельна спроможність заощаджень, відкладених на «чорний день», зменшується.

3) перерозподіл зобов'язань і доходів між дебіторами й кредиторами. У відносинах між кредиторами та позичальниками в умовах інфляції істотну вигоду одержують останні, тому що взяті ними позики знецінюються. Кредитори ж втрачають рівно стільки свого багатства, на скільки відбулося непередбачене підвищення цін. Однак якщо кредитор буде змушений сплатити податок на свій номінальний процентний дохід, його втрати стануть ще більше. В аналогічній ситуації також опиняться власники інших фінансових активів: банківських депозитів, акцій, облігацій, готівки.

Надзвичайне значення на ринку капіталів має взаємозв'язок інфляції та процентних ставок. Укладаючи угоду, кредитор і позичальник виходять зі своїх власних сподівань стосовно рівня інфляції. Ці сподівання можуть бути близькими до фактичних економічних реалій, але можуть виявитись і помилковими. І тоді одна зі сторін втрачає, інша – виграє. Врахування інфляції дуже важливе при

здійсненні іпотечних кредитів, які видаються строком на 25-35 років під фіксовані процентні ставки.

Саме невизначеність (непевність) стосовно рівня інфляції у довгостроковому періоді спричинила появу нового фінансово-кредитного інструмента – **іпотечного кредиту з регульованою процентною ставкою**. Цей інструмент покликаний щорічно (або з іншою періодичністю) коригувати проценти за довгостроковими позиками залежно від рівня процентів, за короткостроковими позиками, що знижує вплив інфляційних чинників на вартість довгострокового кредиту для фінансування житлового будівництва.

Використання іпотечного кредиту з регульованою процентною ставкою зменшує можливість мати великі капітальні доходи (або збитки) від нерухомого майна, що посилює стабілізаційні процеси в економіці й у такому аспекті може розглядатись як засіб адаптації (пристосування) економічних суб'єктів до вразливих умов з метою мінімізації збитків.

Інфляція впливає на тільки на боргові стосунки таких суб'єктів як домогосподарства, банківський сектор, підприємницький і фінансовий сектор, а й на боргові стосунки держави з домогосподарствами та підприємницьким сектором (державний внутрішній борг) та міждержавні боргові стосунки (зовнішній державний борг). Отже, наступний зв'язок, який буде розглядатися, інфляція і державний борг.

Є немало прикладів, які засвідчують практику урядів, спрямовану на зниження реальної вартості державного боргу через інфляційну політику. Прикладом може слугувати ситуація, яка спостерігалась в Європі в 20-ті рр. , а в США – в 40-ві рр. XX ст. В ці періоди процентні ставки були дуже низькі, а інфляція дуже висока. І реальні процентні ставки, які виплачували уряди за своїми борговими зобов'язаннями, були від'ємними. Реальна вартість непогашеного боргу неухильно знижувалась.

Наразі масштаби інфляційного зменшення реальної вартості державного боргу дещо обмежені.

Причини обмежених можливостей знецінення державного боргу в сучасних умовах:

- зростання частки короткострокових боргових зобов'язань держави;
- зростання ступеня чутливості (коефіцієнта еластичності) реагування величини процентної ставки на рівень інфляції;

- надання довгострокових і середньострокових кредитів не в повному обсязі відразу, а траншами, що також дає можливості врахувати вплив інфляційних процесів на ціну позики.

Інфляція – це макроекономічне явище, яке не можна подолати раз і назавжди зусиллями уряду певної країни, оскільки вона породжується і циклічними коливаннями економіки, і зовнішніми чинниками, які не залежать від волі та бажань влади. Успішність вирішення проблеми інфляції в першу чергу залежить від антиінфляційної політики, що проводить держава.

Антиінфляційна політика держави – це сукупність заходів державного регулювання, спрямованих на зниження темпів інфляції.

Дотепер сформувались два основних напрями, спрямовані на зведення темпів інфляційних процесів до мінімального рівня: кейнсіанський та монетарний.

Кейнсіанська антиінфляційна політика полягає в стабілізації сукупного попиту.

Монетарна антиінфляційна політика виникла на критиці кейнсіанського напрямку, пропонуючи більш радикальні заходи щодо боротьби з інфляцією.

Існують кілька видів монетарної антиінфляційної політики.

В умовах гіперінфляції застосовується **політика нуліфікації грошей**. Приклад: Німеччина 1925 р., Угорщина 1946 р., Україна 1994 р.

Політика шокової терапії (або активна) передбачає зменшення дефіциту бюджету за рахунок скорочення витрат на соціальні програми, введення дорогого кредиту, скорочення податкових ставок. У результаті дорогого кредиту слабкі фірми банкрутують, а низька ставка податку заохочує сильні фірми. Таким чином, інфляція призупиняється. Однак застосування цього методу негативно впливає на добробут населення.

Адаптивна політика (або поступових змін) – політика монетарного напрямку антиінфляційної політики. Вона полягає у поступовому зниженні темпів зростання грошової маси. Ця політика дуже часто викликає інфляційну інерцію, коли минула інфляція породжує нову. Тому застосовують її тоді, коли зростання рівня цін становить не більш як 20% на рік.

Переваги поступових змін інфляції є: поступове зростання цін та надання безробітним можливості перекваліфікуватися. Поступовий спад виробництва змушує підприємства перепрофілюватися. Головний позитив – це соціальна стабільність у державі. Недоліками поступової

ходи є, безумовно, невизначеність економічної політики та очікування інфляції.

Метод регулювання цін і доходів за допомогою заморожування цін і заробітної плати та обмеження її зростання. Цей підхід передбачає встановлення коефіцієнта виробничих витрат. Він показує, скільки відсотків реального ВВП потрібно для того, щоб скоротити рівень інфляції на 1%. Політика регулювання цін та доходів на практиці себе не виправдала, тому здійснюється дуже обмежено.

Застосування одного з видів антиінфляційної політики залежить від соціально-економічної ситуації в країні та визначається конкретними умовами і можливостями. Зокрема вибір антиінфляційних заходів повинен визначатися в залежності від фази, в якій у даний період часу знаходиться економіка. Наприклад, якщо економіка знаходиться у фазі росту, більшість економістів пропонують дотримуватись наступного принципу антиінфляційної політики: темп зростання пропозиції грошей має дорівнювати темпів економічного зростання країни.

Головним принципом боротьби з інфляцією є усунення причин її походження. Тому окрім засобів впливу на інфляцію загального характеру, виділяють засоби впливу на конкретні її види. До них належать засоби, спрямовані на боротьбу з інфляцією попиту та інфляцією витрат.

Заходи, спрямовані проти інфляції попиту, включають:

- зменшення державних витрат;
- зростання податків;
- скорочення бюджетного дефіциту;
- здійснення жорсткої грошово-кредитної політики;
- стабілізацію валютного курсу.

Заходи, спрямовані на боротьбу з інфляцією витрат, включають:

- обмеження зростання факторних доходів і цін;
- обмеження монополізму та захист конкурентного середовища;
- зниження податків на бізнес та з громадян;
- здійснення грошової емісії в межах очікуваного приросту потенційного не інфляційного рівня випуску;
- посилення мотивації до трудової діяльності шляхом змін у соціальній політиці.

Слід зазначити, що об'єктивні причини виникнення інфляції існують постійно, і повністю усунути її практично неможливо. Тому антиінфляційна політика полягає не у ліквідації інфляції, а у зниженні

високих та утриманні стабільно низьких темпів передбачуваної інфляції.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення інфляції.
2. Які розрізняють види інфляції?
3. Поясніть сутність інфляції попиту та інфляції витрат.
4. Яка інфляція безпечніша: відкрита чи прихована? Чому?
5. Як обчислюється темп інфляції?
6. Назвіть причини інфляції?
7. Як інфляція впливає на стан економіки країни?
8. Як інфляція впливає на процентні ставки та державний борг?
9. Що таке антиінфляційна політика?
10. Які існують види антиінфляційної політики?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 56-60.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С. 306-352.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс. – М.: Республика, т. 1-2, 1992. – С.350-352.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.135-142.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид, випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 33-36.
6. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.397-425.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С. 347-371.
8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С. 386-399.

ТЕМА 10. ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА

1. Поняття «економічний цикл», його характеристика та причини циклічного розвитку економіки
2. Класична схема економічного циклу
3. Сучасне уявлення економічного циклу
4. Нециклічні коливання економіки

Важливою особливістю ринкової економіки є її нестабільність. Історія свідчить про те, що економічні умови ніколи не були сталими. За економічним піднесенням настає економічний спад, і навпаки.

Економічний цикл (цикл ділової активності) – періодичні коливання рівнів виробництва, зайнятості та доходу відносно довгострокового тренда.

Економічний цикл характеризується: 1) самовідтворенням; 2) безперервністю (остання фаза попереднього циклу є початком нового); 3) хвилеподібним характером динаміки макроекономічних показників.

Свідченням циклічних коливань економіки є коливання таких показників ділової активності:

- змін у темпах приросту ВВП;
- змін у темпах зростання обсягів продажу;
- змін загального рівня цін;
- змін рівня безробіття та інфляції;
- змін у рівнях завантаження виробничих потужностей тощо.

Причинами циклічного розвитку економіки є: періодичне виснаження автономних інвестицій; ослаблення ефекту мультиплікації; коливання обсягів грошової маси; відновлення основного капіталу тощо.

У макроекономіці відсутня інтегральна теорія економічного циклу, економісти різних шкіл зосереджують увагу на різних причинах циклічності. Однак більшість економістів слідом за Дж. Кейнсом вважають, що рівень сукупних видатків безпосередньо визначає рівень зайнятості та виробництва. При цьому фактори сезонних коливань ділової активності в деяких галузях (у сільському господарстві, будівництві тощо) виключаються.

Економічний розвиток завжди пов'язано з порушенням рівноваги, з відхиленням від середніх показників економічної динаміки. Найбільш яскравими проявами нестабільності виступають інфляція та безробіття. Ці явища можна зобразити графічно за допомогою моделі AD-AS (рис. 25).

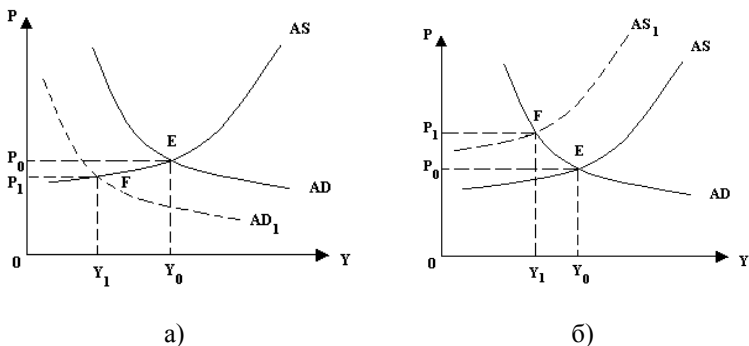

Рис.25. Порушення та відновлення рівноваги в моделі AD-AS

У випадку зменшення сукупних видатків (рис.25а) відбувається зсув кривої AD уліво, обсяг випуску та ціни знижуються. При цьому, скорочення випуску супроводжується зростанням безробіття та недовантаженням виробничих потужностей.

Цикли також можуть бути викликані зрушенням сукупної пропозиції. Якщо крива AS зміститься в положення AS_1 (рис.25б), це викликне зрушення короткострокової рівноваги із точки E в точку F, що у результаті приведе до скорочення виробництва, зростання безробіття та рівня цін (інфляції).

Економічні цикли представляються у вигляді хвилястій кривої (рис.26), яка являє собою динаміку обсягів виробництва з піками A, E та нижньою точкою спаду C. Проміжок часу між двома точками, що перебувають на однакових стадіях циклічних коливань, називається періодом циклу (від A до E, від B до F). Амплітуда циклічних коливань визначається відхиленням піка від лінії тренда, тобто дорівнює відстані AG.

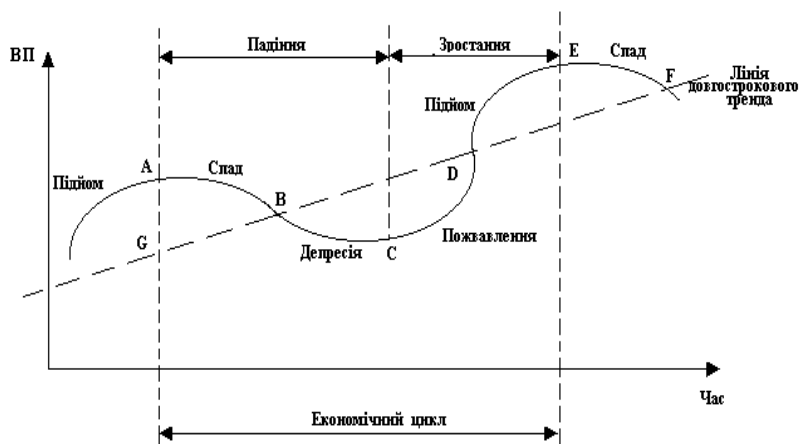

Рис.26. Циклічні коливання відносно довгострокового тренда

Цикл можна розділити на два періоди: спадний (падіння виробництва); висхідний (зростання виробництва). Піки та западини характеризують поворотні точки циклів.

У класичному явленні економічний цикл являє собою єдиний процес, який послідовно проходить через чотири фази: підйом (експансія), спад (криза), депресія, поживалення.

Фаза підйому (експансії) починається активним запровадженням у дію нових підприємств і модернізацією старих, зростанням обсягів виробництва, зайнятості, інвестицій, особистих доходів, підвищенням попиту та цін і закінчується бумом – періодом високої зайнятості й повного завантаження виробничих потужностей. Під час буму рівень цін, ставка заробітної плати та норма відсотка дуже високі. У вищій точці циклу ці показники досягають максимального значення.

Неминуче слідство буму – поворот у розвитку циклу, коли зростання виробництва змінюється його падінням. Це свідчить про настання **фази спаду (кризи)**. Зростання нереалізованих товарних запасів приводить до зниження обсягів виробництва. Скорочуються виробничі інвестиції, і, отже, падає попит на робочу силу. Це означає зростання безробіття, скорочення тривалості робочого тижня. Падає попит на сировину, а потім і пропозиція сировини. Спостерігається різке зменшення прибутків, слабшає попит на кредит, знижується процентна ставка. Нарешті, якщо спад глибокий і тривалий, відбувається зниження або вповільнення зростання товарних цін.

У фазі **депресії** падіння НД і збільшення безробіття істотно вповільнюються, обсяг інвестицій близький до нуля. Тому в цей період економіка характеризується застоєм у виробництві, млявістю торгівлі, наявністю великої маси вільного грошового капіталу. Через певний час економічна система переборює нижчу точку циклу, названу западиною, і починається **фаза поживлення**. При ній рух всіх економічних показників міняє напрямок, дохід і зайнятість знову починають зростати. Коли підприємства доводять обсяг виробництва до вищої точки, досягнутої в попередньому циклі, з цього моменту починається економічний **підйом**.

За тривалістю економічні цикли поділяють на короткі (малі) – коливання ділової активності 3-4 роки; середні (промислові) – коливання ділової активності 8-10 років; великі (довгі хвилі) – з періодичністю 48-55 років.

Короткі (малі) цикли пояснюються коливаннями в обсязі товарно-матеріальних запасів та пов'язані з відновленням рівноваги на споживчому ринку. Основою малих циклів є процеси, які відбуваються у сфері грошових відносин. Малі цикли розмежовуються грошовими кризами, котрі, повторюючись, мають певні закономірності. Досліджували короткі цикли американці Веслі Мітчелл (1874-1948) і Джозеф Кітчин (1861-1932).

Середні (промислові) цикли зумовлюються зміною попиту на засоби виробництва. Основою середніх циклів є процеси, пов'язані з оновленням основного капіталу. Причини виникнення середніх циклів уперше описав французький економіст Клемент Жугляр (1819-1908).

В основі великих циклів лежить зміна базових технологій і поколінь машин. Автором цієї теорії був російський економіст Микола Кондратьєв (1892-1938).

Класична схема циклічного розвитку властива економіці XIX ст. У XX ст., на думку вчених-економістів, цикл модифікувався. Головними факторами, що зумовили модифікацію вважають зміни, що відбулися в технологічному способі виробництва, та державне втручання в економіку.

У сучасному циклі економіки відсутні чотири чітко визначені фази, а є лише дві: спад і підйом.

Спад в економіці ще називають рецесією, якщо період скорочення обсягів виробництва триває не менше 6 місяців. Рецесія починається від пікової точки і закінчується крайньою нижньою точкою (дном).

За визначенням національного бюро економічних досліджень США (NBER), **рецесія** – це період зниження рівня сукупного випуску,

доходу, зайнятості та торгівлі, який продовжується від 6 місяців до 1 року та характеризується значним занепадом багатьох секторів економіки.

Особливості сучасного економічного циклу:

- зміна чотирифазної моделі циклу на двофазну;
- повні цикли (відстань між піком і дном) суттєво відрізняються між собою за тривалістю;
- починаючи з другою половиною XX ст., відбувається скорочення фази економічного падіння, тоді як фаза розширення виробництва стала тривалішою;
- повторювальність криз стала частішою, але менш глибокою.

Американські вчені Артур Бернс та Веслі Мітчелл, досліджуючи динаміку рядів обсягу випуску і зайнятості, дійшли висновку, що у довгостроковому періоді ці показники демонструють економічне зростання, яке було названо зростаючим трендом. Це зростання у часі не є безумовним. Періодично воно переривається, а потім знову відновлюється.

Тренд, на думку цих вчених – це результат дії факторів, що зумовлюють довгострокове економічне зростання таких показників, як рівень заощаджень, наявність механізму перетворення заощаджень у інвестиції, приріст трудових ресурсів та зростання продуктивності їх праці, технологічні зрушення і т. ін.

Бізнес-цикл (економічний цикл) А. Бернс та В. Мітчелл визначають, як тимчасове відхилення від довгострокової тенденції економічного зростання. Тобто діловий цикл – це коливання ділової активності навколо тренда.

У сучасній економічній теорії існує й альтернативний підхід до теорії циклів. Так, Олівер Бланхард і Стенлі Фішер стверджують, що коливання ділової активності можуть бути спричинені як тимчасовими відхиленнями від зростаючого тренда, так і впливом постійних шоків на сам тренд. Саме остання причина зумовлює суттєві випадкові зміщення тренда.

Ці вчені вважають, що в економіці є два типи коливань ділової активності: перший тип зумовлений тимчасовими шоками, які мають тенденцію до згасання; другий тип коливань зумовлений постійними шоками, які на певний період зміщують сам тренд уверх або вниз.

Невизначеність у результаті взаємодії цих двох типів коливань посилюється, що вимагає необхідності ретельнішого їх вивчення для можливості впливу на них з боку держави.

Отже, циклічні коливання економіки – проблема надзвичайно цікава і водночас складна. Вплив на різноамплітудні відхилення від

трендової тенденції економічного зростання зумовлюють різні чинники природного, економічного, політичного, інституційного, етико-соціального та іншого характеру. Реакція різних економічних систем на ці впливи теж сприймається своєрідно. Все це ускладнює усвідомлення причин та форм вияву циклічних коливань та можливість прогнозування тенденцій економічного розвитку.

Проте незважаючи на потужну руйнівну силу циклічних коливань, внаслідок чого порушується рівновага в економіці, відбувається падіння обсягів виробництва і доходів, зростають безробіття та банкрутство, посилюється невпевненість та неспокій, цикли виконують і позитивну функцію, очищаючи економіку від тих галузей та видів виробництва, що віджили своє, є неефективними, стимулюючи підприємців до впровадження досягнень НТП, а найманих працівників – до підвищення своєї кваліфікації, здатності до перекваліфікації та постійного зростання впродовж усього свого життя.

Коливання ділової активності не завжди зумовлені економічними циклами. З одного боку, існують сезонні коливання ділової активності, пов'язані з поживленням роздрібною торгівлі, наприклад, перед Новим роком. Такі галузі, як сільське господарство, будівництво, теж підлягають сезонним коливанням.

Прикладом нециклічних коливань є **структурні кризи**, які, в свою чергу, мають складну будову і набувають форм: енергетичної, сировинної, фінансової, екологічної, продовольчої тощо.

Структурні кризи мають такі ознаки:

- 1) вони породжуються диспропорціями між розвитком окремих сфер та галузей економіки;
- 2) мають, як правило, затяжний характер;
- 3) як правило, не збігаються з початком циклічних коливань;
- 4) вносять алогічність у динаміку макроекономічних змінних.

Прикладом структурних криз може слугувати нафтова криза початку 70-х рр. XX ст. Парадоксальність динаміки макроекономічних змінних виявилась у тому, що ця криза супроводжувалась, на відміну від циклічних коливань, збільшенням світових цін на нафту та нафтопродукти, зростанням попиту на них та зменшенням їх пропозиції.

Але подібні кризи мають і позитивні наслідки. Нафтова та сировинна кризи спонукають до зміни структури економіки: зменшується обсяг неефективних виробництв, розвиваються неенергетична та матеріаломісткі галузі, зростає частка сфери послуг та

малопомітних раніше інформаційних галузей, запроваджуються енерго- та ресурсозберігаючі технології.

Фінансові кризи становлять розлад у фінансовій системі країни і супроводжується зростанням рівня інфляції, кризою неплатежів, різким коливанням валютних курсів та курсів цінних паперів, впливом із країни іноземного капіталу і т. ін. Ці кризи виявляються через стрімке зростання дефіцитів державних бюджетів та надмірні обсяги зовнішніх боргів.

Прикладом фінансових криз є мексиканська криза 1994-1995 рр., криза валютно-фінансової системи Аргентини у 2001 р. та недавня світова криза 2008 р.

Як правило, фінансові кризи, що виникають у тій чи іншій країні, поширюються за принципом ланцюгової реакції по світі, адже неспроможність виконувати свої боргові зобов'язання однією державою робить нездатними здійснювати аналогічні операції тими країнами, яким не повернули борг.

Екологічні кризи пов'язані з тим, що суперечність між невпинно зростаючими економічними потребами суспільства та можливостями довкілля компенсувати збитки, завдані йому втручанням людини в природу, набуває усе більшої гостроти.

У сучасних умовах екологічна криза розглядається як обмежувач економічного зростання з таких причин:

- уряди обмежують нормативами можливі шкідливі викиди в атмосферу, інші забруднення довкілля, припиняючи діяльність тих підприємств, які не виконують законодавчо встановлених нормативів;
- уряди зобов'язують сплачувати досить високі податки за право забруднювати довкілля, обмежуючи можливості витратити певну частку капіталів на нанесення шкоди довкіллю;
- існують заборони будівництва та здійснення тих видів діяльності, які завдають шкоду довкіллю тощо.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке економічний цикл?
2. Які макроекономічні показники є індикаторами циклічного розвитку економіки?
3. Назвіть основні причини економічних циклів коливань в економіці.
4. Розкрийте зміст фаз класичного економічного циклу?

5. Назвіть особливості сучасного ділового циклу.
6. Які причини зумовлюють короткострокові циклічні коливання?
7. Які причини породжують середньострокові коливання в економіці?
8. Дайте характеристику «довгих хвиль» макроекономічної динаміки.
9. Розкрийте причини, особливості та соціально-економічні наслідки структурних криз.
10. Дайте визначення та характеристику сучасних фінансових криз.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 46-49.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С. 258-297.
3. Ивашковский С.Н. Макроэкономика: Учебник. – М.: Дело, 2000. – С. 83-96.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.40-50.
5. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид , випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 41-43.
6. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.337-395.
7. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С. 371-398.
8. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С. 330-349.

ТЕМА 11. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1. Державний бюджет
2. Фіскальна політика

3. Монетарна політика

Державний бюджет – це централізований фонд грошових ресурсів, які перебувають у розпорядженні уряду та використовуються для утримання державного апарата, збройних сил та сил правопорядку, а також для здійснення соціально-економічних функцій.

Бюджет містить у собі доходи та видатки держави. **Доходи** державного бюджету формуються за рахунок: податків, які стягуються як центральними, так і місцевими органами влади; надходжень по соціальному страхуванню (ця стаття доходів за своєю природою близька до податку й виплачується фізичними особами, найнятими на працю у відсотковому відношенні до валового заробітку та підприємствами із загального фонду заробітної плати); доходів державних підприємств та інших об'єктів державної власності тощо. **Видатки** показують напрямки та цілі державних асигнувань.

Якщо урядові видатки перевищують доходи, то виникає **дефіцит державного бюджету**. При перевищенні доходів над видатками держава має **позитивне сальдо бюджету**.

На сальдо бюджету впливають коливання обсягу НД. У періоди депресії, коли ВП знижується, бюджет, як правило, зводиться з дефіцитом, у той час як у періоди підйому спостерігається позитивне сальдо бюджету. Пояснюється це тим, що під час спадів податкові надходження знижуються, тому що знижується оподатковувана база. У той же час у періоди спадів деякі види державних видатків збільшуються (допомоги з безробіття та інші соціальні виплати).

Слід зазначити, що бюджетний дефіцит - це не показник поганого господарювання. Ще в 30-е рр. XX століття Кейнс і шведські економісти Мюрдаль і Улін запропонували відступити від традиційного уявлення про те, що державний бюджет повинен бути завжди збалансованим, та піти на деяке перевищення видатків над доходами для стимулювання економічного зростання, особливо в періоди криз.

Дійсно, якщо держава виплачує грошей більше, ніж одержує, це підвищує купівельну спроможність у суспільстві - люди більше купують, підприємства більше продають, збільшуючи зайнятість ресурсів. Тому дефіцит корисний у період безробіття, але у фазі підйому він небезпечний, тому що приводить до інфляції.

Існує три способи фінансування бюджетного дефіциту:

- 1) шляхом додаткової емісії грошей;
- 2) за рахунок кредитів ЦБ;
- 3) за допомогою запозичення.

Кожний із цих варіантів має свої плюси й мінуси. Переваги перших двох способів полягають у тім, що їхнє використання дає можливість уникнути витиснення приватних інвестицій державними, тому видатки бізнесу та особисте споживання не будуть зменшуватися. Однак їхнє застосування чревате збільшенням інфляції.

У результаті державних позик формується державний борг. Він може приймати форму внутрішнього і зовнішнього боргу. Звичайно позики розміщуються в першу чергу усередині країни, але частина з них може бути розміщена й за кордоном.

Та частина, яку держава займає за кордоном для покриття дефіциту державного бюджету, буде входити як у державний, так і в зовнішній борг.

Бюджетний дефіцит та державний борг тісно зв'язані. Наростання бюджетного дефіциту приводить до зростання державного боргу. Але абсолютна величина бюджетного дефіциту, а значить і державного боргу малопоказова для економічного аналізу. Треба знати, які процеси обслуговує бюджетний дефіцит, які зміни у відтворювальному циклі він відображає. Крім того, дуже важливо вимірювати зміни державного боргу стосовно змін валового продукту.

Фіскальна політика – це політика впливу держави на економіку, яка припускає непряме регулювання за допомогою таких інструментів, як оподаткування та державні видатки, тобто за допомогою державного бюджету.

Фіскальна політика, повинна відповідати наступним суспільним цілям:

- згладжуванню коливань економічного циклу;
- підвищенню темпів економічного зростання;
- досягненню високого рівня зайнятості;
- досягненню помірних темпів інфляції.

Розрізняють два типи фіскальної політики:

дискреційна фіскальна політика – це свідоме маніпулювання податками і державними видатками з метою зміни реального обсягу виробництва, зайнятості, контролю над інфляцією та забезпечення економічного зростання;

автоматична фіскальна політика або **політика убудованих стабілізаторів** не вимагає спеціальних рішень уряду, тому що засновано на дії убудованих стабілізаторів. **Убудований стабілізатор** – це будь-яка міра, що має тенденцію збільшувати дефіцит бюджету під час спаду економіки й збільшувати позитивне сальдо в період інфляції без прийняття необхідних контрдії з боку держави. У якості типового

убудованого стабілізатора виступає прогресивна шкала оподаткування.

До фіскальної політики відносяться тільки такі маніпулювання з державним бюджетом, які не супроводжуються зміною кількості грошей, що перебувають в економічному обігу.

Основним джерелом доходів держави є податки. Податки можна розглядати з позиції суспільних і державних інтересів (як джерело їхнього задоволення), а також у них є така важлива функція, як функція впливу на ринок.

Важливий елемент податкової політики держави - критерії оподаткування. У якості першого критерію економісти називають справедливість (рівність), у якості другого - ефективність.

Перший критерій ґрунтується на тім, що державні податки і їхня витрата впливають на розподіл доходів у суспільстві. Тут важливу роль грає платоспроможність. Тобто податки повинні зростати в міру зростання доходів, тому що в результаті цього нерівність у матеріальному становищі скорочується. Така податкова система називається прогресивною. Навпроти, якщо після виплати податків нерівність у суспільстві зростає, у наявності регресивна система оподаткування.

Для визначення міри нерівності в суспільстві використовується крива Лоренца (рис.27).

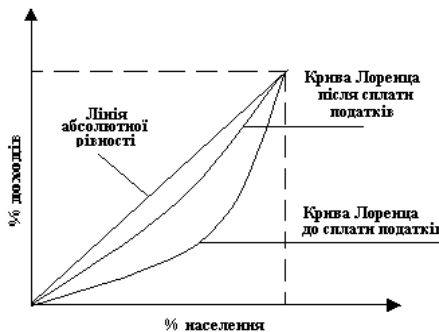

Рис.27. Крива Лоренца

Другий критерій стосується втрат, які несе суспільство в результаті податкових виплат. Податки можуть діяти як негативний фактор, зменшуючи бажання трудитися, у результаті чого при високих ставках податків держава збирає менше податкових платежів. Ілюстрацією цього явища служить крива Лаффера (рис.28), де t - агрегирована податкова ставка, T - податкові надходження.

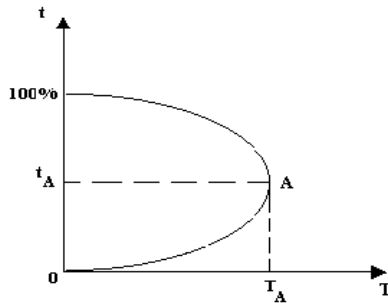

Рис.28. Крива Лаффера

Під державними видатками розуміються видатки на утримання держави, а також державні закупівлі товарів і послуг. Закупівлі можуть бути самих різних видів: від будівництва за рахунок бюджету доріг, шкіл, медичних установ до покупки сільгосппродукції, військової техніки, зразків унікальних виробів тощо. У цьому випадку споживачем виступає сама держава.

Державні видатки та податки безпосередньо впливають на рівень сукупних видатків, і значить, на обсяг ВП та зайнятість населення, а також на регулювання попиту. Це можна проілюструвати за допомогою кейнсіанської моделі (рис.29).

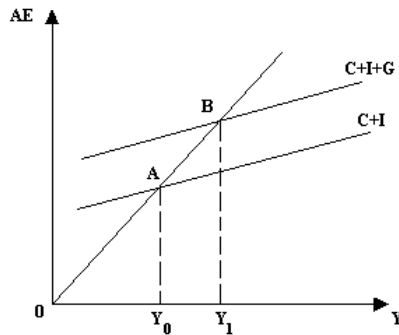

Рис.29. Вплив державних закупівель на макроекономічну рівновагу

Монетарна політика — це спрямована діяльність держави націлена на зміну основних макроекономічних показників шляхом впливу на грошову масу.

Завдання монетарної політики полягає в тому, щоб зміни в грошовій пропозиції відповідали основним цілям економічного

розвитку: підвищенню ділової активності, забезпеченню економічного зростання, високого рівня зайнятості, відносної стабільності цін, тобто зниженню інфляції й підтримці платіжного балансу.

Хоча грошово-кредитна політика визначається урядом, її провідником є ЦБ країни. Він має у своєму розпорядженні набір засобів, які називають інструментами грошово-кредитної політики.

Основними інструментами грошово-кредитної політики є:

- 1) установлення обов'язкової норми резервних вимог;
- 2) регулювання офіційної облікової ставки;
- 3) операції на відкритому ринку.

Інструменти монетарної політики не повинні обов'язково використовуватися окремо, найчастіше вони використовуються в комплексі.

Резервні вимоги означають, що КБ зобов'язані тримати певну частину притягнутих депозитів у ЦБ, який грає роль резервного фінансового інституту країни і може використовувати накопичені таким чином ресурси для підтримки стабільності фінансової системи, страхування певної частини внесків і надання кредитів КБ.

Зміна норм мінімальних резервних вимог - один з найстаріших і найпоширеніших інструментів регулювання грошово-кредитної сфери. Він виконує дві основні функції: створює умови для поточного регулювання банківської ліквідності, та одночасно обмежує (або розширює) кредитну емісію.

Облікова ставка – це відсоток, під який ЦБ надає позики КБ. Офіційна облікова ставка - орієнтир для банківських ставок по кредитах. Чим вище рівень офіційної облікової ставки, тим вище вартість кредитів рефінансування ЦБ. Саме тому політика зміни облікової ставки являє собою варіант регулювання якісного параметра грошового ринку - вартості банківських кредитів.

За допомогою маніпулювання обліковою ставкою ЦБ впливає на стан не тільки грошового, але й фінансового ринку, що непрямо впливає на економіку країни в цілому.

Операції на відкритому ринку – купівля-продаж державних цінних паперів або першокласних векселів. За допомогою їх ЦБ впливає на ліквідність банківської системи (кількість грошей в обігу) і ставку відсотка. Продаж векселів і облігацій спричиняє зменшення грошової маси й падіння ставок відсотка, покупка приводить до протилежного результату.

Операції на відкритому ринку - найбільш діючий і гнучкий ринковий інструмент монетарної політики, що забезпечує ефективний

вплив на грошовий ринок і банківський кредит, а значить, на економіку в цілому.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке державний бюджет?
2. У яких станах може бути державний бюджет?
3. Які є способи фінансування дефіциту державного бюджету?
4. Якій зв'язок існує між бюджетним дефіцитом та державним боргом?
5. Що таке фіскальна політика держави і які вона має інструменти?
6. Які існують основні типи фіскальної політики?
7. Що розуміють під критеріями оподаткування?
8. Що таке монетарна політика держави і які вона має інструменти?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 116-131, 162-173.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С. 359-405.
3. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.112-141.
4. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 84-92, 98-104.
5. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.541-642.
6. Селищев А.С. Макроекономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С. 141-164.
7. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С. 399-421.

ТЕМА 12. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

1. Поняття «зовнішньоекономічна політика», її види та інструменти
2. Принципи організації міжнародної торгівлі

3. Валютний курс
4. Платіжний баланс

У сучасних умовах функціонування відкритих економічних систем велике значення для будь-якої країни має успішність її зовнішньоекономічної діяльності, результати якої в основному визначаються ефективністю зовнішньоекономічної політиці, яку здійснює держава.

Зовнішньоекономічна політика – це політика впливу на економічні процеси в країні шляхом регулювання механізму її зовнішньоекономічних зв'язків.

Існують наступні основні види зовнішньоекономічної політики:

1. **Політика вільної торгівлі** – немає обмежень ні на імпорт, ні на експорт. Результат: раціональний розподіл ресурсів (у широкому масштабі), реалізація порівняльних переваг у міжнародній торгівлі, одержання максимального доходу від торгівлі всіма учасниками.
2. **Політика протекціонізму.** Викликана прагненням до певного рівня самозабезпечення країни, прагненням збільшувати внутрішнє виробництво, обмеження приросту дешевої робочої сили із закордону.

Інструменти:

- Митні тарифи - податки, якими обкладаються товари, що перетинають кордон (для обмеження імпорту, поповнення державного бюджету);
- Імпортні та експортні квоти - це максимально дозволена кількість товару, яку можна ввезти в країну або вивезти із країни;
- Нетарифні бар'єри - обмеження експорту та імпорту способами, не пов'язаними зі сплатою певних сум, кредитні пільги, сертифікація, ліцензування окремих видів операцій.

Міжнародна торгівля є засобом, за допомогою якого країни можуть розвивати спеціалізацію, підвищувати продуктивність своїх ресурсів і таким чином збільшувати загальний обсяг виробництва. Суверенні держави, як і окремі регіони країни, можуть виграти за рахунок спеціалізації на виробках, які вони можуть провадити з найбільшою відносною ефективністю, з наступним обміном на товари, які вони не в змозі самі ефективно виробляти.

Принцип порівняльних переваг. Країні вигідно спеціалізуватися на тій продукції, яку можна виробляти з відносно

меншими витратами в порівнянні з іншими товарами, виробленими в даній країні. Розробив цей принцип Д. Рикардо.

Абсолютні переваги, даний принцип реалізується шляхом експорту товарів, які країна може виробляти з меншими витратами та шляхом імпорту продукції, виробництво якої неефективно в даній країні.

Економічна ефективність, з якої країни здатні виробляти різні товари, може змінюватися з часом.

Участь у міжнародній торгівлі дозволяє країнам збільшувати споживання за рахунок імпорту та розширювати виробництво за рахунок експорту.

Для кожної держави існує своя грошова одиниця. Тому міжнародна торгівля неможлива без існування валютного ринку.

Міжнародний валютний ринок – сукупність операцій по обміну валют та міжнародним розрахункам.

Валютний курс – це співвідношення між валютами двох країн.

Котирування – процес установлення цін (установлення курсів іноземних валют, цінних паперів, цін товарів на біржах).

Види котирувань:

1. Пряме котирування - вираження іноземної грошової одиниці в національній валюті;
2. Зворотне котирування - це вираження національної грошової одиниці в іноземній валюті (використовується в Англії).

Попит на валюту пред'являють імпортери, пропозицію валюти забезпечують експортери. Рівноважна ціна (курс) складається під впливом попиту та пропозиції.

Розрізняють номінальний і реальний обмінні курси.

Номінальний валютний курс – це відносна ціна однієї валюти, виражена в іншій валюті.

Зростання експорту товарів та послуг з даної країни збільшує попит на національну валюту за кордоном. Зростання імпорту товарів і послуг в дану країну збільшує попит на іноземну валюту в цій країні.

За системою **гнучких (плаваючих) валютних курсів** обмінний курс встановлюється в результаті вільних коливань попиту та пропозиції як рівноважна ціна валюти на валютному ринку.

Система фіксованих курсів національної валюти встановлюється Центральним банком країни, який бере на себе зобов'язання купувати і продавати будь-яку кількість іноземної валюти за встановленим курсом.

З метою макроекономічної стабілізації Центральний банк країни встановлює межі вільних курсів національної валюти. Якщо ціна валюти наближається до якої-небудь межі, Центральний банк країни проводить інтервенцію: при наближенні до нижньої межі купує національну валюту в обмін на іноземну, а при наближенні до верхньої – продає національну валюту.

При плаваючому валютному курсі зниження ціни рівноваги називають **знеціненням валюти**, підвищення – **подорожчанням валюти**. За фіксованого валютного курсу зниження ціни називають **девальвацією**, підвищення – **ревальвацією**.

Реальний валютний курс показує, у якому співвідношенні товари однієї країни обмінюються на товари іншої країни.

Реальний валютний курс показує пропорцію обміну вітчизняних товарів на іноземні і розраховується за формулою:

$$E_r = E_n \frac{P}{P^*}$$

де E_r – реальний валютний курс,

E_n – номінальний валютний курс,

P – індекс внутрішніх цін, які виражені в національній валюті,

P^* – індекс цін за кордоном, які виражені в іноземній валюті.

Індекси (рівні) цін в обох країнах співвіднесені до одного й того самого базового року.

Зростання (спадання) реального валютного курсу свідчить про зниження (підвищення) конкурентоспроможності товарів даної країни на світовому ринку.

Все різноманіття міжнародних комерційних операцій, що породжує попит на іноземну валюту, знаходить сумарне відображення в платіжному балансі країни.

Платіжний баланс – це систематизований запис операцій між резидентами і нерезидентами країни протягом певного періоду часу (рік, квартал).

Іншими словами платіжний баланс являє собою складений у формі бухгалтерських рахунків статистичний звіт про торговельні та фінансові угоди економічних суб'єктів країни з закордоном за певний період часу.

Головним принципом утворення платіжного балансу є подвійний рахунок. Кожна угода відображена у платіжному балансі двічі: як кредит і як дебет.

Загальна структура платіжного балансу представлена у табл.5.

Таблица 5

Структура платіжного балансу

№ з/п	Рахунок	Кредит (надходження грошей)	Дебет (витрати грошей)	Сальдо
1	Торговельного балансу	Дохід від експорту товарів	Видатки на імпорт товарів	
2	Балансу послуг	Дохід від надання послуг закордону	Оплата послуг, отриманих із закордону	
3	Балансу перекладів	Переклади через кордон	Переклади закордон	
	Поточних операцій (1+2+3)			X_n
4	Операцій з капіталом	Імпорт капіталу	Експорт капіталу	
5	Валютних резервів Центрального банку	Збільшення валютних резервів закордону	Збільшення валютних резервів країни	

Відокремлення цих балансових рахунків пов'язане з особливостями статистичного обліку міжнародного обміну товарами та послугами.

Баланс послуг містить у собі виплату закордону та одержання із закордону дивідендів і відсотків, оскільки вони являють собою оплату послуг капіталу. По статті "імпорт послуг" проходить покупка населенням іноземної валюти у вітчизняних банках перед виїздом за кордон, тому що основна її частина, як правило, іде на оплату послуг за кордоном. Міжнародний обмін послугами називають ще невидимим експортом-імпортом.

Три перших балансових рахунки поєднуються рахунком поточних операцій. Сальдо поточних платежів є чистий експорт країни.

Платіжний баланс може характеризуватися наступними станами його сальдо.

Активне (додатне) сальдо платіжного балансу – перевищення надходжень над платежами.

Пасивне сальдо (дефіцит) – перевищення платежів над надходженнями.

На стан платіжного балансу впливає макроекономічна політика Центрального банку, яка здійснюється шляхом купівлі та продажу іноземної валюти з офіційних валютних резервів.

Дефіцит платіжного балансу може бути профінансований за рахунок зменшення офіційних резервів Національного банку. Активне сальдо платіжного балансу збільшує офіційні валютні резерви Національного банку.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке зовнішньоекономічна політика держави?
2. Розкрийте сутність двох типів зовнішньоекономічної політики.
3. Які засоби та заходи застосовує держава для регулювання зовнішньої торгівлі?
4. У чому полягають принципи порівняльних та абсолютних переваг?
5. Що таке пряме та зворотне котирування валюти?
6. Чим відрізняються номінальний та реальний валютні курси?
7. Як називається статистичний документ, в якому відображаються всі результати зовнішньоекономічної діяльності країни?
8. З яких основних розділів складається платіжний баланс країни?

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Агапов Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. А.В. Сидоровича; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: "Дело и Сервис", 2001. – С. 281-296, 304-319, 330-340, 349-363.
2. Гальперин В.М. и др. Макроэкономика: Учебник / Под общей ред. Л.С. Тарасевича. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, 1997. – С. 408-452.
3. Макроекономіка: Підручник / За ред. А.Г. Савченка. - К.: Либідь, 1995. – С.177-197.
4. Малиш Н.А. Макроекономіка: Навч. посіб. – 2-ге вид , випр. – К.: МАУП, 2004. – С. 160-168.
5. Макроекономіка: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С.645-675.

6. Селищев А.С. Макроэкономика: Учеб. – СПб.: Питер, 2000. – С. 165-174.
7. Экономическая теория / Под. Ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича: Учебник для вузов. 3-е издание. – СПб: Изд. СПбГУЭФ, Изд. "Питер", 1999. – С. 480-501.

Навчальне видання

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«МАКРОЕКОНОМІКА»

(для здобувачів першого рівня вищої освіти, що навчаються за спеціальностями 051 «Економіка», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»)

(Електронне видання)

Укладачі:

ШВЕЦЬ Наталія Вячеславівна

ХАНДІЙ Олена Олексіївна

БУРКО Ярослав Валерійович

Підписано до друку _____

Умов. друк. арк. 4,28. Умов.-вид. арк. ____

Видавництво Східноукраїнського національного університету імені
Володимира Дала

Адреса видавництва: 93400, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл.
пр. Центральний, 59-а, головний корпус
E-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com